

KERESZTÉNY MAGVETŐ

87. ÉVFOLYAM 3. SZÁM — ALAPÍTÁSI ÉVE 1861.

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1981

KERESZTÉNY MAGVETŐ

3. szám

1981
KOLOZSVÁR-NAPOCA

87. évfolyam

TARTALOM

Augusztus 23. köszöntése 147

TANULMÁNYOK

D. Dr. Erdő János: Útmutató tanulságok 149

Szabó Dezső: Templomépítés az Unitárius Egyházban a türelmi
rendeletet követő 30 esztendő alatt 157

SZÓSZÉK-ÚRASZTALA

Török Áron: „Emlékezzetek vissza...” 178

Huszi János: Együtt Jézussal 180

Szász Ferenc: A betegeknek szükségük van orvosra 183

Kovács István: Az embert tette méri 187

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK 189

KÖNYVSZEMLE 192

KERESZTÉNY MAGVETŐ
Alapítási éve 1861
Megjelenik negyedévenként
Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca,
Lenin út 9. Telef: 146-09. Szerkesztő Bizottság: Dr. Kovács Lajos püspök (elnök és
felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős-szerkesztő helyettes), dr. Szabó Árpád,
Szabó Dezső (szerkesztők), Sebe Ferenc és András György (tagok)

AUGUSZTUS 23. KÖSZÖNTÉSE

Augusztus 23., Románia történelme legnagyobb jelentőségű fordulópontjának megünneplése minden évben sajátos feladatot teljesít: alkalmat nyújt a megtett történelmi út felmérésére, általános érvényű tanulságokat kristályosít ki, szervezi és mozgósítja a továbbfejlődést biztosító erőket.

Az 1944 augusztusi társadalmi és nemzeti, antifasiszta és antiimperialista forradalom új fejezetet nyitott Románia függetlenségéért, nemzeti szuverenitásáért és egységért vívott harcában. Amint Nicolae Ceaușescu államelnök értékelte: „...megnyitotta Románia imperialista uralom alóli végérvényes felszabadulásának, a román nép azon óhaja valóra válásának az útját, hogy kincseinek, munkájának és sorsának szabad ura legyen.“ S ha az évforduló fényében felmérjük a megtett történelmi utat, megnyugvással vehetjük számba, hogy országunk népe rövid idő alatt új, virágzó országot teremtett. Ipari össztermelésünk olyan szintre emelkedett, amelyenről elődeink nem is álmodhattak, mezőgazdaságunk e föld legnagyobb termését adja, kultúránk és a nép anyagi és szellemi jólétének színvonala egyre magasabbra emelkedik. Az ország lakossága — nemzetiségi különbség nélkül — barátságban és egységben, teljes lelkiismereti szabadságban él és dolgozik egy békés, boldog holnapért.

Az 1944 augusztusi forradalomtól mélyreható gazdasági-társadalmi változásokon át közvetlen út vezet a jelenlegi megvalósításokhoz, és tovább az elérendő nagy célokig. A szocialista fejlődés útjának korszak érvényű szakasza az utolsó tizenhat esztendő, amelyben a fejlődés irányát és dimenzióit Nicolae Ceaușescu államelnök elgondolásai és eszméi jelölték ki.

Az ünneplés történelmi szemléletéből következik az egyidejű jövőbe tekintés is. Hiszen elég csak felsorolni, mit jelent az ország fejlődésében az idén kezdődött hetedik ötéves terv. Új szakasz a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom felépítésében, felzárkózás a gazdaságilag közepesen fejlett országok sorába, az iparban áttérés az intenzív fejlődésre s a mezőgazdaságban az új agrárforradalomra, az új gazdasági mechanizmus és az öngazgatás kibontakoztatása, az egész gazdasági-társadalmi tevékenység minőségi megújulása, a nyersanyag- és energiabázis nagyarányú szélesítése, a teljes nemzeti önellátás megvalósítása céljából.

Az előttünk álló feladatok minőségileg új vonatkozásait volt hivatva érzékeltetni a Román Tudomány és Technika Hetének megrendezése az

ünnep előtt. A rendezvények alkalmat teremtettek a műszaki alkotó tevékenység eredményeinek felmutatására. Indokoltan hangsúlyozta országunk vezetője utóbbi beszédeiben a mindennapi munkatettekben s nem utolsósorban az előrehaladást akadályozó nehézségek leküzdésében megnyilvánuló hazaszeretet fontosságát. Valóban ezek a munkatettek ma a döntő szó, és ezekben rejlik a jövő kiteljesedésének ígérete is. „Tegyük meg mindent a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom felépítését és a kommunizmus felé haladást biztosító program célkitűzéseinek a legjobb körülmények közötti valóra váltásáért, biztosítva hazánk felemelkedését a haladás és a civilizáció újabb magaslataira“, hangzik államelnökünk, Nicolae Ceaușescu tette serkentő, mozgósító ünnepi felhívása.

Amikor köszöntjük a történelmi évfordulót, az Unitárius Egyház vezetői és hívei, vállalják, hogy szellemi és fizikai erőik teljes odaadásával részt vesznek e nagyszerű tervek valóra váltásában és szolgálják a maguk hivatásán keresztül országunk békés fejlődését és boldog jövőjét.

TANULMÁNYOK

D. DR. ERDŐ JÁNOS

ÚTMUTATÓ TANULSÁGOK

Az IARF* f. évi teológus konferenciájának és 24. kongresszusának** központi témája — *The tide of religion — A vallás változásai* — a tenger apályával és dagályával példázza a vallás változását, hanyatlását és emelkedését. Az aktuális tárgykörben választ keresnek a vallás és a hívő ember létkérdéseire, egyidejűleg a korszerű hit és életfelfogás bemutatására törekednek. A két nemzetközi találkozó felismerései és megállapításai a vallási és szellemi élet alapos ismeretéből, azok elemzéséből és kritikájából születtek. A tíznapos tanácskozásnak maradandó, minket közelebről érdeklő eredményeivel kívánunk a továbbiakban foglalkozni.

1. Az IARF teológus konferenciája és kongresszusa vallásfilozófiai és teológiai alapvetésének tekinthető Edward Robinson*** *The authority of religious experience — A vallásos tapasztalat tekintélye* c. előadása és az IARF 1. sz. tanulmányi bizottságának jelentése. Mindkettő a vallásos tapasztalatban látja a vallás és a teológia reális alapját.

A vallásos tapasztalat Isten személyes jelenlétének élményszerű tapasztalása, az „Én — Te“ találkozása. Ez a tapasztalat az én-t Istenhez, a végső valóságához közelíti hitben, tiszteletben, szeretetben, imádságban és szolgálatban.

E. Robinson meggyőző érvekkel állítja, hogy vallásos tapasztalata minden normális embernek lehet, akiben a tudatélet kellő fejlettségre jutott. A mai világban természetesen nem könnyű beszélni a vallásos tapasztalatról. A szekuláris ember kétségbe vonja Istent, közömbös, ill. kritikai magatartást tanúsít a vallással szemben. A közvélemény sem kívánja meg: senkitől, hogy hívő legyen, és nem ellenőriz senkit sem, hogy gyakorolja-e vallását vagy sem. Mégis a vallásosság élő jelenség és számolni kell vele.

A vallásos tapasztalatban olyan intuitív meglátásokról van szó, melyeket legfeljebb csak töredékesen lehet elmondani vagy leírni, de a benne végbemenő istenélményt teljes hűséggel visszaadni nem lehet. Az élmény tartalma a személy titka marad.

* International Association for Religious Freedom — rövidítése, az unitárius egyházak és szabadelvű vallásos szervezetek világszövetsége.

** A teológus konferencia júl. 21—24-én, Belgiumban (Maredsous), az IARF 24. kongresszusa júl. 24—31. napjaiban Hollandiában (Noordwijkerhout) ülésezett.

*** „Religious Experience Research Unit at Manchester College, Oxford“ intézetnek 1976 óta igazgatója.

A vallásos élmény nem marad a maga tudati zártságában, hanem külső megnyilvánulásra törekszik. Ennek következtében a vallás egyénivé és bensőségessé válik, ugyanakkor a személyiség növekedik, tartalmában gazdagabb lesz, és olyan értékeket tesz magáévá, amelyekkel előbb nem rendelkezett. Külső megnyilatkozása történhetik szélsőséges formákban is, melyek társadalom- és kultúraellenes mivoltuk miatt elfogadhatatlanok, mert nem szolgálják sem az ember, sem a vallás ügyét.

A vallásos tapasztalat tekintélyét tartalmának igazsága biztosítja. Az egyedüli tapasztalati alap, amelynek segítségével Istenről közvetlen bizonyosságot szerezhetünk.

A vallásos tapasztalat a hagyományban él tovább. Minden nemzedék a maga tapasztalatait újakkal gazdagítva és megújítva adja tovább. Ez a gyarapodás és megújítás kockázatot jelent a hagyomány számára. De ha a mag nem kerül a földre és ott nem hal meg, nem hozhat termést. Így van a tapasztalattal is, meg kell hálnia a hagyományban, hogy gyümölcsöt teremhessen.

Az unitárius keresztény teológia fontos feladatának tekinti a vallásos tapasztalat gyűjtését és tudományos feldolgozását. Saját tapasztalatainkból kell kiindulnunk. De szükséges a nyitottság más emberek egykori és jelenlegi tapasztalatai iránt is. A Biblia tekintélye is azon nyugszik, hogy számtalan ember több mint egy évezrednyi, maradandó értékű tapasztalatával van tele.

2. Az istenkérdés nehéz és felelősségteljes ügy, akár mellette, akár ellene foglalnak állást. A probléma nemcsak elméleti, hanem életvitel szempontjából is döntő jelentőséggel bír. Mert a vallásos ember olyan, mint abszolút eszménye, Isten. Sokféle felfogás hangzott el Istenről a teológus konferencián és a kongresszuson kezdve a teizmustól az ateista humanizmusig. Ebben a teológiai pluralizmusban egyedül az unitárius és szabadelvű kereszténység istenismerete alapul Jézus tanításán.

Istenről való elgondolásunk Jézus vallásos élményéből ered. Ő ismerte fel számunkra, hogy milyen Isten és hogyan tudunk Hozzá közeledni. Teológiai alapállásunk: Isten szellem és teremő erő, végső ok és valóság, minden lét és érték forrása. Ő minden mindenben; jelen van a természetben mint teremő és megtartó erő, és az emberben mint erkölcsi elhatározás. A hívő ember Istent tökéletes jóságnak és szeretetnek fogja fel, aki a világ és az ember gondviselő Atyja. Élete és cselekedete gyökerét Isten valóságában találja meg. Más szóval: a hit Istene köztünk és bennünk él, és mi őbenne léteünk.

A végtelen Istent csak mint véges emberek tapasztalhatjuk, és véges kategóriákban fejezhetjük ki. Minden, amit róla mondunk, „emberi” beszéd. Isten azonban több és más, mint amennyit róla az ember tudhat. A Biblia istenfogalmát és képét is le kell fordítanunk a mai ember nyelvére, hogy megérthessük. Isten örök problémája marad a kereső vallásos embernek.

Isten számunkra ma felszabadító és tökéletesítő erő; jelenléte szabadságra és emberibb emberré válásra szólít, hogy otthon legyünk a világban és az emberiség nagy családjában.

3. Isten imádása lélekben és igazságban történik. Ez azt is jelenti, hogy Isten szeretete annyi, mint az igazságot szeretni, mert Isten maga az abszolút igazság. A vallás lényegéhez tartozik az igazság elfogulatlan és félelem nélküli kutatása. Jézus az igazság után való törekvést egynek

tartotta Istenországa keresésével; az igazságot éhező és szomjúhozó embert pedig boldognak mondotta.

Az őszinte vallásosság megköveteli az igazságosságot, mely tulajdonképpen az igazság szeretete és a végső valóság iránti nyitottság. Az igazságosság nemcsak Isten keresésében a fontos, hanem mindennapi életünk kérdéseiben is. Aki lelkiismeretesen keresi az igazságot, az tartózkodni fog attól, hogy a valóságot elferdítse, ugyanakkor kész arra, hogy a saját igazságát felülvizsgálja a valósággal való jobb megegyezés érdekében. Az igazság becsületes keresése nehéz, lemondást és áldozatot követel, ugyanakkor azt is kívánja, hogy önmagunkat őszintén lássuk olyannak, amilyenek valóban vagyunk. Ez a folyamat végeredményben önvizsgálatra és megtérésre vezet.

Az igazság az ember léleteszménye, mely vonz, lelkesít és utat mutat. Ha valaki törekszik az igazságot megismerni, ha lelkét céltudatosan távoltartja a tévedésektől és hazugságoktól, lényében mindig az Örökkel való felé fordul. Az ilyen embernek erkölcsi ereje gyarapodik, Istennel való közösségét szorosabbra vonja össze, és emberszeretőbben viselkedik az egész világ iránt.

Az igazság kérdését nem kerülhetjük ki, még ha egy kis ideig félre is tesszük azt. Féligazságokkal csak egy ideig élhetünk, utána kénytelenek vagyunk a teljes igazságot igényelni. Ha egy vallás tanítása igazságot tartalmaz, akkor nem kell aggódnunk jövőjéért. És ha megmarad következetesen az igazság mellett, akkor jelentőségét megőrzi követői előtt. Az unitárius és szabadelvű keresztény egyház legyen mindig nyitott az igazság iránt, élje és érvényesítse azt minden ténykedésében, egyben keltse fel és tartsa ébren híveinek érdeklődését az igazság iránt.

4. Az IARF eszmei egysége meggyőző erővel nyert kifejezést az emberről szóló állásfoglalásban. Az ember értékében és nagyráhivatottságában való meggyőződés csendül ki az IARF 2., 3., és 4. sz. tanulmányi bizottságainak referátumaiból.

A középpontban az „Ember“ áll, Isten teremtő gondolatának a megvalósulása; érette történik minden a világban. Nem kész, de lehetőség szerinti lény, az evolúció során lett emberré. Aptertermészete maradandó és jó, de lény a történelem folyamán mindig változóban van; nevelhető és nevelendő. Rnedeltetése nem lehet más, mint önmagának megvalósítása és Isten munkatársává lennie.

Az ember lényének alapeleme Istenhez való viszonya. és egyetlen lehetséges mércéje a felebaráti szeretet. Emberségünk legfőbb célja a felebaráttá válás, melynek megvalósulási területe a család, a munkatársi közösség, a nemzet, az egyház. Hogy teljes értékű életet éljünk, szükséges, hogy ezekben a kapcsolatokban képesek legyünk intenzíven adni és elfogadni.

A felebaráti szeretet nem lehet csupán az ember személyes erénye, hanem társadalmi, gazdasági, kulturális tényezővé kell hogy váljon. Hiszen éppen a humanitás helyez bele erkölcsi felelősséggel az élet realitásába. Az egyéni és közösségi kérdés megoldásának is a humanitás az egyetlen lehetősége. A felebaráti szeretet megélésére minden ember képes, ennek alapján találkozunk minden emberrel. Ez a szeretet a közös emberi feladatokat átérző felelősségre, együttműködésre szólít minden jóakarató embert, aki az étellel szolidaritást vállal, és az élet megtartására és kiteljesítésére elkötelezi magát.

Az emberszeretet nemcsak a szív dolga, hanem az értelemé is. A szeretet és tudás között szoros kapcsolat áll fenn. A szeretethez és tudáshoz pozitív módon kell viszonyulnunk, annak a kérdésnek a fényében, hogy mit tehetünk az emberiség érdekében.

Az ember egyszerre szabad és kötött lény. A szabadság az embernek Istenhez és önmagához való szabad lehetősége. A tárgyilag választó ember önmegvalósítása, belső függetlensége, erkölcsi autonómiája, hogy irányítsa energiáit, igent vagy nemet mondjon önmagára. A szabadság szellemi létünknek olyan ereje, amely által felfoghatjuk Isten, a tökéletes szabadság közelségét.

A szabadság hitünk mélyén gyökerezik, valósággá akkor válik, amint az ember képes lesz választani a jó és a rossz között, erkölcsi célokat állít maga elé és követi azokat.

A szabadság feltételezi a nemek teljes egyenjogúságát; a férfiaknak és nőknek lehetőségük kell hogy legyen arra, hogy önmagukat megtalálják és önmaguk legyenek.

Két út áll előttünk: az egyik az élet, a másik a halál útja. Választanunk kell a kettő között. Az élet útja nem más, mint a szabadság útja, a halál a szabadság hiánya. Az IARF-t alkotó egyházak és szervezetek, mint a szabadság hívei, kezdettől fogva az élet útját választották.

Az ember felelős önmagáért. A felelősség tulajdonképpen az embernek a szabadsága, melyet Isten és a felebarát iránti kötelezettségben kap. A felelős ember az ő énjének a szabadságában cselekszik. Szabadságának biztosítója abban a tényben van, hogy senki sem felelhet érte, senki sem szabadíthatja meg, kivéve az ő énje és cselekedetei. Mert egyedül ő az, aki ítél, elhatároz és cselekszik.

Nemcsak önmagunkért vagyunk felelősek, hanem embertársainkért, a világért, az egyetemes élet ügyéért is. Az együttélés és szenvedés kollektív tudata összeköt minden szenvedéssel, ami a világban van, ugyanakkor felelősséggel tölt el minden rosszért, ami a szenvedést okozza, akkor is, ha személy szerint abban nem volt részünk. Erre a szellemi alapállásra kell az egyénnek eljutnia, hogy a társadalomnak etikailag megfelelő, felelős tagja legyen.

A felelősséget nem lehet parancsolni, mert az ember csak anynyiban felelős erkölcsileg, amennyiben szabad. A szabadság és felelősség egymást feltételező fogalmak. A felelősség feltételezi a szabadságot, és a szabadság csak felelősségben létezhet.

A teológus konferencia megegyezett abban, hogy az embernek etikai normája az élet tisztelete. Ez a Schweitzer Albert által tanított erkölcsi elv nem más, mint szolidaritás a teremtettséggel, és felelősségvállalás mindenért, ami él, elsősorban az emberért. Eszerint jó mindaz, ami az életet megtartja, fejleszti és szolgálja; rossz mindaz, ami az életet elnyomja, rombolja és pusztítja. Ha az ember mégsem ezt teszi, akkor legyenek bármilyen nagy szellemi vagy technikai alkotásai, mégis elembertelenedik, és kiváló képességei végül is csak arra lesznek jók, hogy elpusztítsa önmagát, civilizációját és kultúráját, természeti környezetével együtt.

Az ember nem korlátlan ura a természetnek, hanem annak testvére és felelős gondozója. Éppen ezért úgy tekintheti a világot, mint környezetét, mint életének keretét és tartalmát. Az ilyen ember felelő-

sen együttél a világgal, és magában éli át a világot. Ez a szemlélet képes arra, hogy a civilizációt és kultúrát megtartsa és folyamatosan gyarapítsa.

Termékeny vitát váltott ki a környezet — föld, víz, levegő — szennyeződésének a kérdése. Az ember úgy avatkozott a természet rendjébe, hogy megbontotta annak biológiai egyensúlyát. S ha tovább folytatja romboló gazdálkodását, akkor annak súlyos következményei lesznek magára az emberre is, amiről máris számtalan riasztó tény tanúskodik. Egyetlen nemzedéknek sincs joga megnehezíteni, esetleg lehetetlenné tenni az életet a következő generációk számára. A kongresszus felhívja az IARF tagjait, hogy az élet tisztelete jegyében küzdjenek a léthez szükséges föld, víz és levegő tisztaságáért, a természet biológiai egyensúlyának megvédéséért.

5. A teológus konferencia és kongresszus az egyházat testvéri közösségnek fogja fel, amelyben a hívek Isten imádása és az ember szolgálata érdekében egyesülnek. Ennek a kötelességnek jellemzője: a hit, a vallásos gondolkodás, a társadalmi összetartás, az erkölcsi elkötelezettség és az időbeli állandóság. Létét a vallásnak köszönheti, mely testvérré tesz mások számára, de meg is ajándékoz testvérekkel. Alapja az Istennel való létközösség felismerése, az egymásra utaltság és a testvériség. A lelki összetartozást a hit és a szeretet biztosítja; a külső kapocs szerepét a kultusz és az egyházi szervezet tölti be. Az egyháznak tanításban és struktúrában meg kell őriznie mindazt, amit Jézustól kapott az apostolok által. De figyelembe kell vennie az idők jeleit is, vagyis a világ felé fordulva a mindenkori embert kell szolgálnia.

A vallásos közösség életében két ellentétes erő küzd egymással: az egyén feszítő, bontó, azaz centrifugális ereje, mely a közösséget akarja részekre bontani, és tisztán formális együttlétre törekszik. Ezzel szemben áll a közösség összetartó, centripetális ereje, mely a szervezet erősítését munkálja. Az egyén és a közösség feszültségét az egyház sajátos módon oldja fel. A lelkiismereti szabadságban megadja az egyénnek a függetlenséget, mely végeredményben csak Istennek hódol meg, és általa Isten kíván tőle meghódolást. A közösségnek viszont az egyéneket védelmező, irányító és a szolgálat végzésében útmutató szerepet biztosít.

A szekularizációval az egyház is változik, nem maradhat érintetlenül a mélyreható átalakulások közepette, melyek a társadalmi viszonyokban és struktúrákban mennek végbe. Értelmét veszti a hagyományos külső tekintély elve, a hierarchikus szervezet összetartó funkcióját pedig a hit és a szeretet veszi át.

Változó világunk egyik sajátos vonása, hogy az emberek mind kevésbé közvetlenül élik át az emberi egymásrautaltságot. A hagyományos közösség integráló ereje a nagyvárosok társadalmában fokozatosan gyengül. A helyi gyülekezetekre hárul az a feladat, hogy a nyitottság szellemében híveiket egységgé szervezzék és beleépítsék a szélesebb emberi közösségekbe. E feladat teljesítése a helyi gyülekezetek önállóságának és szerepének rohamos növekedését vonja maga után.

A ma vallásos embere olyan típusú egyházat, szeretetközösséget igényel, mely nyitott a szükségben levők iránt, nem zárkózik el a szorongások és bajok, a segítségért kiáltók kérdése elől. Küldetése pedig Jézus felszabadító evangéliumának hirdetése, a hit ébresztése, táp-

lálása és a személyiség növekedésének elősegítése. Más szóval: hatalom és uralkodás helyett szolgálat.

Az egyház átalakíthatja a vallásos ember életszemléletét és életstílusát, de nem vonja kétségbe a személy integritását, és nem sérti meg emberi méltóságát. Nem veheti el az egyéntől a döntés jogát és ezzel együtt a felelősséget; mindez megmarad az egyén alapvető jogának és kötelességének. Dr. Max Ulrich Balsinger, az IARF 1. sz. tanulmányi bizottságának egyik referense az egyház szerepét a benzintöltő állomáshoz hasonlítja. Az egyház is felajánlja híveinek az emberhez méltó életvitelhez szükséges erőforrást. A benzintöltő állomáson megtisztítják a gépkocsi szélvédő üvegét is, hogy a vezető tisztán láthasson előre, amerre megy. Egyben a belső és külső visszapillantó tükör megtisztításáról sem feledkeznek meg, hogy az autó vezetője hátrafelé láthasson, tudja, hogy honnan jön és mi van mögötte. Az egyháznak is ugyanezt kell tennie. A vallás igazságainak tanítása által hívei számára a tanácsadás, útmutatás és a bátorság forrása kell hogy legyen.

6. Az IARF sokrétű tevékenységében helvet kap az ökumenikus munka is, mellyel a 3. sz. tanulmányi bizottság foglalkozik. Az ökumenizmus iránti érdeklődésünk és elkötelezettségünk nem mai keletű. Az unitárius és szabadelvű kereszténység korán felismerte, hogy az elkülönülés idegen és ellentmond a vallás lényegének. A mély különbségek ellenére is lehetséges a vallások képviselőinek az összefogása és együttműködése. Közös vallási értékeink felismerése érteti meg velünk, hogy mennyire szükségünk van egymásra, a vallások együttműködésére.

A kongresszus kifejezésre juttatta, hogy a vallások az elkülönülés, bizalmatlanság és dogmatikai harcok helyett térjenek át a párbeszédre. A dialógus elősegíti a magunkra találást, amelyet nem az önelégültségben kell és lehet elérni, hanem embertársi segítséggel. Mindenekelőtt azzal, hogy megtapasztaljuk a bizalmat és szeretetet, amely úgy fogadja el a másikat, ahogyan van, és arra is segíti, hogy egyre inkább önmaga legyen.

A vallások közötti párbeszédnek két lehetséges feltétele mellett foglaltak állást a nagygyűlés résztvevői. Az egyik a vallási különbségek kölcsönös tiszteletben tartása, a másik a türelmetlenség, gyanakvás és elfogultság helyett egymást megbecsülő szeretet. Mindez végeredményben emberszeretetet jelent, csak ez lehet az alapja és mozgató ereje minden ökumenikus tevékenységnek.

A dialógus célja nem valami szűk egyházi érdekekben, vagy egy új vallás létrehozásában áll. A lehetséges cél nem más, mint erősíteni az emberi kapcsolatokat, tudatosítani az ember felelősségét az életért és a népek közötti igazságos kapcsolatokért, megbecsülni közös értékeinket, együttműködni az emberiség boldogulására, egy szóval: a vallást a felszabadítás, az igazságosság, a szeretet és a remény eszközévé, közvetítőjévé tenni.

Az IARF ökumenikus munkájának lényeges területe a tag egyházak és vallások közötti közvetlen kapcsolatok ápolása. A kongresszus megelégedéssel veszi tudomásul az érintkezések számbeli és tartalmi gyarapodását. A személyi és közösségi érintkezések jó alkalmat nyújtanak egymás megismerésére, az együttműködés lehetőségeinek keresésére, a világ időszerű kérdéseiről és a vallások szolgálatáról folytatandó eszmecserére. A kétoldalú kapcsolatok alkalmat nyújtanak a bizalom nö-

velésére, egymás értékeinek elismerésére, a népek barátságának elmélyítésére — olyan szolgálatra, amelyre ma különösen nagy szükség van.

7. A béke, társadalmi igazságosság és az emberi jogok nagy kérdései a 4. sz. tanulmányi bizottság jelentése alapján kerültek a kongresszus elé. Igen jelentős, hogy ezekben a fontos problémákban hitelveinkkel megegyező reális állásfoglalás született. A tanácskozás abból a megállapításból indult ki, hogy a vallásosság elsődleges vonása az emberre nézve a társadalmi szolgálat és a szociáletikai felelősség. Ezt a kötelezettséget vállalnunk kell, de nemcsak elvileg, hanem a mindennapi életben is „hic et nunc“, ebben a világban és társadalomban, ebben az adott történelmi időben.

Feszültségekkel teli világunkban nagy küzdelem folyik a társadalmi igazságosság érvényesítéséért, a népek függetlenségéért és szabadságáért, az éhínség és kulturális elmaradottság felszámolásáért, a tudomány és technika eredményeinek humánus felhasználásáért és mindenekfölött az emberiség békés jövőjéért. Ezzel szemben a szegények és gazdagok közötti szakadék kiszélesedése, népesedési robbanások, energiaválság; súlyos ekológiai problémák, fegyverkezés, nukleáris háború veszélye — mind azt sejteti, hogy az élet legtöbb ember számára mind nehezebbé s bizonytalanabbá válik. Ebben a meggondolásra készítő helyzetben a vallásnak és az egyháznak, a vallásos embernek nincs joga visszavonulni a világból és hallgatni — állapította meg a kongresszus. Vállalni kell a felelősséget a világért és az emberért, és tevékenyen részt kell venni az antihumánus jelenségek felszámolásában. A vallás egyik lehetséges ellensúlya annak, hogy az ember individualizmusa rideg önzésé, a közösségtől való elidegenüléssé ne fajuljon. Az Istennel kapcsolatba került ember meg kell hogy találja a helyes viszonyt embertársaival és a világgal.

A kongresszus meggyőződése, hogy az emberiség helyzete nem reménytelen. Közös ügyünk az ember. Embernek lenni pedig azt jelenti, hogy közösségben lenni más emberekkel. A felebarát csak többes számban konkrét, egyes számban csupán elvonatkoztatás. Nem hisszük, hogy az embernek választania kellene a kenyér és a szabadság között, vagy hogy egyes embereket fel kellene áldozni azért, hogy mások élhessenek. Rendelkezünk a szükséges erőforrásokkal arra, hogy egy új, igazságos világrendet teremtsünk.

Különös figyelmet fordított a kongresszus a leszerelés és a béke ügyének. A 4. sz. tanulmányi bizottság jelentése és több referátum cselekvésre hívó, meggyőző erővel mutatott rá, hogy a fegyverkezési verseny fokozza a háború veszélyét, és világgazdasági romlásba visz. Megdöbbentő volt az a statisztikai adat, mely szerint 1980-ban a világ 500 billió dollárt költött fegyverre! Ez az összeg biztosíthatna volna a szükséges anyagi alapot egy új nemzetközi gazdasági rend létesítéséhez. Ma az egész világon mind többen ébrednek rá arra, hogy a békeharc mindent eldöntő feltételévé vált a civilizáció, a kultúra, a lét megőrzésének.

Az egyszerű emberek és a népek nem akarnak háborút, mert tudják, hogy a béke jobb, mint a háború. A hirosimai atombomba robbanása óta egy pillanatra sem szűnt meg a tiltakozás és küzdelem a háború ellen. Százmilliók aláírása az atomfegyvereknek nemet mondó kiáltványokon, a számtalan béketüntetés, a nagy visszhangot kiváltó tö-

meggyűlések nem voltak hiábavalók. Világszerte erősödött a békéért való felelősség tudata.

Napjaink központi problémája a béke védelme. Megoldásától az egész emberiség jövője függ — hangoztatja a kongresszus. A vallások és egyházak sokat tehetnek a népek közötti megértés és a béke érdekében. Az IARF tagegyházai és vallási közösségei egyértelműen támogatják a béke megmentéséért dolgozó erőket. Az IARF a béke oldalán áll, a békét szolgálja, hogy az emberiség valóra válthassa legnemesebb elképzeléseit. A kongresszus kifejezésre juttatja minden békeszerető embernek és népnek azt a vágyát, hogy megszabaduljanak az újabb világégés veszélyétől. Állásfoglalását a humanizmus és a mélyen realista szemlélet határozza meg. Ma nincsen választanivalója az embernek. Vagy a megmaradásra, a békére teszi fel egész életét, vagy létéről mond le. Az embernek meg kell tanulnia, hogy a békét mint legfőbb értékét óvja és őrizz. Egyetemes emberi felelősségünk figyelmeztet: vegyünk tevékenyen részt az élet védelmében. Erősítsük az összefogást és együttműködést a különböző egyházi és világi békeszervezetekkel. Imádkozunk naponta a békéért, és hozunk meg minden áldozatot érte, mert maga az élet került végveszedelembé.

A társadalmi igazságosság összefügg a béke és az emberi jogok kérdésével. Felelősséget hordozunk mindazon emberek életéért, akik éheznek, el vannak nyomva, szenvednek, az igazságosság és a szeretet után kiáltanak — hangoztatták a kongresszus résztvevői. A szegénységnek, a nyomornak viszont nem lesz vége mindaddig, amíg az erőforrásokat fegyverkezésre fordítják. Erősödött az a meggyőződés is, hogy a társadalmi igazságtalanságot az igazságtalan struktúrák megváltoztatásával lehet csak megszüntetni.

Az igazságot keresni és igazságosan élni vallási kötelességünk. Valóságunk ösztönözzön cselekvő szeretetre, társadalmi szolgálatra és nyitottságra a felebarát és a közösség iránt. A kongresszus résztvevői pozitíven nyilatkoztak egy olyan új világ mellett, mely biztosítja a társadalmi igazságosságot, megadja az emberi jogokat, mindenkit arányosan részesít a föld erőforrásaiból, gondoskodik az ember alapvető szükségleteiről és megteremtí a tartós békét. Ennek a világnak polgárai embertársaikért és embertársaikkal élnek. Az új világ megvalósítása kemény küzdelmet feltételez, mely csak az igazság és személyes meggyőződés alapján folyhat, egymás hitének és emberségének a megbecsülésével. Van hozzá közös ügyünk, mely összeköt: az ember ügye. Hangsúlyos feladat és ígéretes munka, nemcsak lehetőség, hanem hitünkől fakadó kötelesség.

8. A teológus konferencia és kongresszus nem törekedett teljességre; idegenkedett attól, hogy kész recept nyújtására vállalkozzék. Inkább csak segít gondolkodni és bátran előremenni az úton, ami előttünk van, és aminek építésén magunknak is kell dolgozni. A továbbgondolás, az eszmeváltás és a valódi hatás lehetőségét az IARF tagcsoportjainak nyitottsága biztosítja.

A két nemzetközi találkozó írásos anyaga és szóbeli megnyilatkozásai elevenen tükrözik az IARF teológiai és kulturális pluralizmusát. Azonban a különböző teológiai felfogások és világnézetek egymást észrevették, és egymással biztató párbeszédet folytattak. Az időszerű kérdések

széles skáláját érintő állásfoglalásai eligazítást nyújtanak az emberért és a világért felelősséget hordozó vallásoknak.

A teológus konferencia és kongresszus elismeri a vallás apályát és dagályát, de hadat üzen a vallás jegyében hirdett mindenbe való belenyugvás, a tehetetlenségre való kiegyezés, a vaksors elfogadása ellen. Állítja, hogy a vallás erkölcsi értékeket közvetít Isten és a hívő ember, a társadalom és az egyén között. Tanítja, hogy a vallás a hívő életében jellemnevelő, alkotó erő, mely a mindennapi helytállásban, nagy alkotásokban és szolgálatban gyümölcsözik az ember és a közösség javára. Hirdeti, hogy a vallás ösztönöz a jobb és emberségesebb világért folyó erőfeszítésekben való részvételre.

A két nemzetközi találkozó teológiai alapállásából következik, hogy egységben látja a szeretet törvényének két részét. Ebből önként adódik, hogy a vallás és a társadalom szolgálatát csak egészen lehet végezni. Aki teljesen a vallás szolgálatának szenteli magát, annak egészen vállalnia kell a társadalomért való felelősséget is. Mert aki Istent egész lényével szolgálja, az teljes erővel vállalja az ember ügyét is.

Az IARF-t belülről feszítő különbségek és ellentétek dacára, növekedett a tagsoportok körében az összetartozás tudata. Erősödött az az érzés, hogy együtt kell és lehet maradnunk.

A két nemzetközi találkozó munkáját pozitíven értékeljük, mert komoly és mély élményt, eszmei útravalót tudott adni a résztvevők többségének. A legkülönbözőbb irányzatok képviselői is tudnak valami értékeset elkönyvelni a két nagygyűléssel kapcsolatban.

A kongresszus megállapításai és eredményei szellemi forrás, melyből velünk együtt mindenki meríthet, aki szolgálni akarja az embertársát és a világot. Időszerű megállapításainak summája az, hogy a vallás nem elszigetel, hanem kötelező erővel beállít az emberszeretet egyetemes szolgálatába. Ez pedig azt jelenti, hogy helyünk és küldetésünk van a világban. Ebben az értelemben valljuk és vállaljuk a teológus konferencia és kongresszus útmutató tanulságait.

SZABÓ DEZSŐ

TEPLOSÉPÍTÉS AZ UNITÁRIUS EGYHÁZBAN A TŰRELMI RENDELETET KÖVETŐ 30 ESZTENDŐ ALATT

Az erdélyi egyházak életében jelentős fordulatlak számít II. József 1781 őszén kiadott *tűrelmi rendelete*. A súlyos megpróbáltatások korszakát lezáró rendelet nem vallási indítékból született, hanem abból a politikai felismerésből, hogy az abszolutisztikus államnak feltétlenül haszna van az alattvalói iránt tanúsított tűrelemből. Az uralkodó szerint „Vallási tűrelem annyit jelent, mint megengedni, hogy hivatalokban alkalmazható legyen, földbirtokot szerezhessen, ipart űzhessen és polgár

lehesse valláskülönbőség nélkül mindenki, aki erre alkalmas, és hasznára van az államnak.“

A rendelet az állam és egyház viszonyának s a „nem-katolikusok“ — protestánsok és orthodoxok — helyzetének rendezését szolgálta. Legfeltűnőbb sérelmeiket orvosolta, több addig elvont jogukat megadta, vallásuk gyakorlását engedélyezte, templom és iskola építését pedig lehetővé tette.

A türelmi rendelet az unitárius egyház történetében új korszak kezdetét jelenti. A rendelet, bár korántsem elégitette ki az unitáriusok valamennyi törvényes jogát és elvárását, mégis a templomépítés engedélyezésével megindítója lett az egyház külső megújulásának. Ennek jelentőségét emeli ki Ferencz József püspök az *Unitárius kis tükör* c. munkájában, megállapítva, hogy Lázár István püspöksége (1786—1811) alatt 38 templom-, torony- és iskolaépítés vagy -javítás történt.¹

Dolgozatunk a türelmi rendeletet követő 30 esztendő (1781—1811) unitárius templomépítési adatait tárgyalja, melyeket az áttekinthetőség érdekében egyházközségek szerint csoportosítunk.

1. Abásfalva

A XVIII. század elejéig társegyházközség Homoródkeményfalvával; a két falu nézeteltérése következtében, a Consistorium jóváhagyása nélkül, elszakadnak egymástól, és Abásfalva külön templomot épít. A Generális vizitációs jkv. 1749. február 24-i feljegyzése szerint: „Temploma fából való, zsendelyes, falu jószágán circiter ezelőtt annis 21 építetett, az abásfalvi unitaria eccla költségeivel“.² E fatemplom helyett építik fel második templomukat a XIX. sz. elején. „Épült a jelenlegi papilak déli végében egy meglehetősen díszes templom kőből, cseréppel fedve és toronnyal. Mennyezetén 1809 évszám volt, és a torony ajtaján pedig, mely mai napig is megvan az új templomnál 1811. év.“³ Lelkésze: Sárdi István volt 1786—1812-ig. A csúszós, meg nem felelő helyre épített templom megszakad, használhatatlanná válik, így 1866-ban a mai, harmadik templomukat is felépítik, lebontva a régit, és anyagát az új építésénél felhasználják.

2. Abrudbánya

Az egyházközség templomát 1778. március 7-én karhatalommal elvették⁴ Hiábaló Böloni Mikó Lőrinc városbíró és Fikker Ferenc követsége Bécsbe, a gyülekezet templom nélkül marad. A tiltakozás és követküldés eredményeképpen 1782. augusztus 29-én a város központjában új templomhelyet mérnek ki az unitáriusoknak. 1785-ben az egyházközség a Consistoriumhoz már felterjeszti az új templom rajzát és költségvetését, de az építéshez csak 1793-ban fognak hozzá.⁵ Szerződést kötnek Nagy József építésmesterrel 5300 forintért, aki 1793. aug. 1-én megkezdte az építést, amit 1802-ben fejeznek be. A költségek ekkorra már 16 000 forintot tesznek ki, melyből „7314 mfrt adósság nehezedett az ecclesia pénztárára“. A toronyon a következő felirat volt: „In honorem Solius Dei aedificat 1798.“⁶ Az építkezés idején az egyházközség gondnoka Rákosi Nagy József, lelkésze 1793—1800-ig Máthé Elek, 1800—1804-ig Nagy Pál.

Az 1848—49-ben leégett templomot csak 1863-ban tudják újraépíteni. 1927-ben újból leég, azóta sem tudta az elnéptelenedő egyházközség azt teljes egészében megjavítani.

3. Alsóboldogfalva

Az egyházközség új templomáról a templom mennyezetén volt felirat tudósít: „A:H:G:M:E, Bizony az Ur vagyon ez helyen, nintsen itt egyéb, hanem az Isten háza I Mos. 28. r. 16.17 v. Kezdtett ez épülni. A. Boldogasszonyfalvi Unitarius Ecclesia költsége s fáradsága a más Jóltevők kegyessége által A. 1791 s meg is fedetett Bán Ferenc curatorságában, mennyezete pedig készült A. 1796 if. Gagy István curatorságában T. Koncz Márton papságában, Valaki e helyen imádkozik, hallgasd meg és kegyelmezz meg Ur Isten, 2 Kor 6 r. 21. v.”⁷ A szőszékkorona felső felén ma is meglevő felirat: „Az A.B. a.falvi Unit.Ekklában levő kegyes asszonyok költségeken készült ezen korona Isten Dicsőségére 1800. Gyarmati Dániel curatorságában, csinálta Segesvári Goosz János.”⁸ Lelkésze 1786-tól 1796. jan. 3-ig Márkos Péter, 1796. ápr. 13-tól 1800 dec. 20-ig Koncz Márton.

Külön érdekesség a torony déli oldalán létezett, ma már lemeszelt egykori felirat, amelyhez hasonlóval még találkozunk a küküllőmenti templomtornyok esetében:

„Innen invitálnak a szent imádságra, / Szent örömmel buzgó háládatosságra. / Itt adják tudtadra egy szomorú hanggal / Mikor hivatol a halottas haranggal. / Hogy megholt valaki, gyűlöt is húztak már / Te is készülj, mert a halottas gyűlő vár.”⁹

4. Alsórákos

1671. április 18-án 21 unitárius családdal szemben 28 református családot találnak. Az érvényben levő törvények értelmében az unitáriusoktól a templomot elveszik, és átadják a többségben talált református gyülekezetnek. A „Magdókert“ végében Budai Péter által adományozott anyagból fatemplomot építenek az 1673—1675. években.¹⁰ A hely nem bizonyul megfelelőnek, s mivel egy évszázad amúgy is megviselte a kis fatemplomot, új templomukat, immár a harmadikat, a régi templomtól nyugatra eső dombon kívánják felépíteni. Szerződést kötnek Csöbi Váradi András építőmesterrel, aki 1797-ben kőből, kerek bolthajtással boltozva felépíti a 6 német öl hosszú és 3 német öl széles új templomot. Ez a templom áll fenn ma is. A torony 1807-ben épült. A templomot Csokfalvi Benefi György, a tornyot Karácsonyfalvi József lelkészek idejében építették. Gondnok mindkét esetben Füzi Ferenc.

5. Aranyosrákos

A nagyon megrongálódhatott régi templom állapotára fényt vet az 1742-ben tett Generális vizitáció meghagyása¹¹, mely „ruinaként“ említi azt. „1793. február 27, Az Aranyosrákos Unitaria Sz. Ekklésia közönséges vox szerint akarván magának templomot fundamentumából egészen újat építeni, méne Sándor József nevezetű kőműves pallérral ilyen alkalomra: Sándor József ő kegyelme új fundamentumból építsen akkora

templomot, melynek világa hosszában 10 öl, szélessége 4 öl, magassága a fundamentumon kívül 3 öl legyen, mely épületet a maga mostani tornyával együtt tisztességesen kivakoljon és ki is meszeljen. Fáradságos munkájáért igére a Sz. Ekklesia közönségesen 310 Rfrt. és 30 véka kenyérnek való őszi buzát.¹² Lelkésze az építés idején Vida Mihály. Felirat a templomban: „Ezen templomot az Ar. Rákosi Unitaria Ekklesia maga költségével építette az egy igaz Istennek tiszteletére 1793-ik esztendőben.“

6. Bágyon

Id. Kozma Mihály bágyoni lelkésznek Lázár István püspökhöz 1809 decemberében írt leveléből¹³ szemléltető képet kapunk az új templom felépítéséről: „Bágyon X^{bris} -809...1807-ik Esztendőben kezdének gondolkodni a Templom újra építéséről a minthogy azon esztendő tavaszán egy Generalis Eccla gyűlést parantsolván az irt Curator Ur (adjon az Isten minden Ecclésiákban iljen buzgó Domesticus Curatorokat mint ez:) [Csegezi Csegezi Mihály] meghatároztatik, hogy a régi 1200 Esztendő Templom egész el romolják s újra építtessék; ezen célra két embe-reink Bodotzi Szabó János és ifj. Balogh Márton Atyánkfiai nagy Summa pénzzel küldettek Gyergyoba a Stakaturnak valo nagy fenyő 183 szál fákért; ez alatt mind az Atsok, mind a kömivesek conventionaltattak és felpénzt is vittenek el, olly commisio alatt, hogy a fák megérkezvén foghassanak a Munkához; de megjedzésre méltó hogy Meszünk Téglánk Kövünk jelen még nem volt és ezért a Mester Emberek Esztendeig Vá-rakoztanak utánnuk. Gyergyoból meg jö a Fa a Maros vizen le Veres-Martig, honnan az Eccla hazahozta igen nagy munkával és fáradsággal, már az szinte 900 forintba került...“ „...E szerént ki jövének a Mester Emberek az Esztendőben 3^{ira} Februar 27^{dikén} valamint a szarvazatt ugy a Köfal egészen a földig le rontatott az Ecclésiabelieknek példás segítségek által. 28^{dik} a Templom fundamentumát kezdték ásni, amellyet ad 17^{mm} Aprilis ditsóségesen beis végezőnek. 18^{ik} junius a Kömivesek kezdék a fundamentumot rakni, és azután ollyan nagy serénységgel vit-ték mint az átsokis a Munkát, hogy már ma cserepezéseis uj Templo-munknak, mellyik szélessége külső világának 6 Német Öl hossza hason-lolag 15 N öl, maga végit érte. Hála légyen az Istennek! — még ugyantsak egy Esztendő le fog foljni mig a Templomnak belső és külső ékessége megadatik, erreis reá segél az Mennyei Nagy Gazda, ki vagyon parntsolo eddigis!“

A templomépítés elhúzódsához hozzájárult az a vitás kérdés, hogy azt ne a régi helyére, hanem a falu közepére építsék. Végül is az előbbi párt győzött, és a régi templom helyén épül fel.¹⁴ Kőbe vésve a követ-kező felirat található: „I.Ferencz tsászár alatt az egy Isten tiszteletére A Bágyoni Unitaria Ekklesia építette 1809.“

7. Benczéd

Székelyszentmihályi egyházközség filiája volt, s az ma is. „A temp-lom épült Benczéd közepén levő dombocskán, melyen ember emlékezetit felülmuló időtől fogva egy cserefa ágason egy kis harangocska tartat-tott.“ A kékre festett mennyezet közepén ilyen írás állott: „Az egy igaz

Isten tiszteletére a Jézus Krisztus által építette a benczedi Unitaria Ecclesia a maga költségén. Anno 1805.¹⁵ Építője id. Pap Péter pallér és curator, lelkésze Kelemen Benjámín.

8. Bözöd

A templomépités kezdetéről közelebbi adat nem került elő. A jelzett dátumok csak az építések befejeztét jelzik. A mennyezet régi felirata: „A magától való egy Istennek Szent fia a Jézus által való tiszteletére, a Bözödi Unitaria Ecclesia építette 1810-be.“ Szász András lelkész 1910 II. 10-én kelt levelében a templom mennyezetén levő feliratot már a következő szöveggel közli: „Az egy igaz Isten tiszteletére épült e templom 1810-ben. Javítottatott 1834, 1869 és 1906.“¹⁶ A tornyán a bejárat feletti régi felirat szövege:

„Erős torony az Ur neve, Aki segedelmünk leve / Mert míg ezt építették, noha — Szűk volt az üdö s mostoha / Rásegülle erre még is, — Munkánk után a sz. Ég is. 1817.“

9. Buzaháza

Nyárádszentmárton filiája. „Csinos kis sövény templom épült 1792-ben. Homlokzatán a padlásról kijövő fa fedőtoronnyal.“¹⁷ „Buzaháza oratoriumot állított 1794-ben azon telekre, melyet helybeli birtokos Jánosi Péter uram és neje Nagy Erzsébet ajándékozott 1791-be.“¹⁸ Lelkésze 1771—1798-ig, majd 1800—1804-ig Bedő József, aki Nyárádszentlászlóra megy, majd visszajön. 1843-ban a templomocska mellé haranglábat építenek.

10. Csokfalva

Régi templom helyére építi 1792—1798 között az egyházközség új templomát. A torony déli falán a következő felirat van:

„Allj meg uton járó ki itt alá s fel jársz! / Munkáért mindenben áldást Istentől vársz. / Nézd meg ezt a tornyot helységünk diszére / Épült az egy Isten hiv tiszteletére. / 1798. Ujitatott 1891 és 1956.“¹⁹

40 méter magas tornya valóban díszre a falunak, de egyben építési jellegzetesség a Kis-Küküllő felső völgyére, a Sóvidékre. A déli bejáratú ajtón levő felirat: „Anno 1798. Nemes Udvarhely Széki-énlaki Borbély Ferencz feleségével Raffaj Susa asszonnyal edjűtt Istenös jöindulatból magok költségökön tsináltatták ezen ajtot a Csokfalvi Unitaria sz. t. Ecclesia templomára. Énlaki asztalos Tot Gergely.“ A torony alatti bejáratú ajtón: „1803 B. Udö Faluvégi Sigmond fia Kotsis Faluvégi János ajándéka ezen ajtónak tsináltatása Orbán Máriával. Az csokfalvi Unitaria Ecclesia materiajabol Isten Dicsőségére. Aztalos Kömezei Sámuel által. K. Kováts József Dékánságában.“²⁰

11. Felsőrákos

A megrongálódott és kicsinek bizonyuló régi templom helyébe 1795-ben újat építenek.²¹ Alig 7 évvel az építés után 1802-ben földrengés következtében a templom bolthajtásos boltozata megszakad, amit egy-

szerű stakaturral helyettesítenek. A használhatatlanná vált új torony helyett haranglábat állítanak, majd 1821-ben teljesen különálló tornyot építenek.²²

12. *Fiatfalva*

Székelykeresztúr filiája az 1799. július 4-i döntésig, amikor a Főtanács jóváhagyja önállósulását. Templomuk már a század elején is volt, amint arról a Generális Vizitációs jkv. IV. kötet 158. l. tudósít: „1732 V.18. itt Fiatfalván elpusztulván a reformátusok templomok, kérték a mieinktől, hadd járjanak alternatim a mi templomunkban és megengedettett, csak, hogy nehezen akarják egyaránt építeni a templomot.”²³ Nagy ellentét nem állhatott fenn, amit napjainkig bizonyít a közös templomtulajdon és használat ritkaság példája. 1799-ben nagyobbítani kívánják a templomot. Az „udvar” helyet biztosít e célra, azzal a kívánsággal, hogy az új templom a református atyafiakkal közös lehessen.²⁴ 1803-tól 1811-ig közköltsegen fel is építik a templomot és tornyot. Falait 1893-ban magasabbra emelik.²⁵ Lelkésze 1800-tól 1809. április 24-ig Györke Mihály, 1809. május 3-tól 1830. április 20-ig Barabás Ferenc. Gondnokai: 1802—1803 Dersi Mihály, 1804—1808 Fazakas Mihály, 1809—1811 Csiki Pál.

13. *Firtosmartonos*

A Generális vizitációs jkv. 1778-ban feljegyzi: „A martonosi venerabilis ecclesiának Temploma oly kicsiny és szoros lévén, hogy a böcsületes hallgatók benne el nem férnek, mely mián nagy háboruság s egyenetlenség támadott az atyafiak között; melyre nézve a martonosi sz. ecclesiának vox szerint kijött egyenlő akaratjukból, hogy a templom megnagyobbíttassék. Azért a Sz. Visitatio is imponálja, hogy mentől hamarabb az eccla ezen dologhoz hozzáfogjon.”²⁶ Gáspár Miklós és Gáspár János új templomhelyet adományoznak. 1793-ban Demeter Pál curator buzgólkodása folytán hozzákezdenek az új templom építéséhez. A régi templom anyagát eladják. Az újhoz, melyet szintén fából építenek, a fát a hívek hordják be. Segítséget kapnak Énlakáról 30 napszámot, Tordátfalváról 20 napszámot szekérrel. Ezt a fatemplomot 1829-ben eladják 60 Ft-ért Gáspár Gergelynek, és újat építenek kőből és téglából. A templom mennyezetén a következő felirat volt: „Ez Isten ditsóságára építettett hajlék kezdett építettetni a martonosi Unit. Eccla Tagjaitól in Anno 1793, végződött pedig el mostan e mennyezet tsinálása ugyan Demeter Pál curatorságában Vas Mihály és Gáspár Josef egyháziak idejében Ao. 1796.”²⁷ A főbejáratnál ez volt felírva: „1799 épült Datki Josef curatorságában.”

14. *Firtosváralja*

A reformáció után Énlaka filiája volt. A XVII. század folyamán önállósul, és 1701-ben fatemplomot épít. A gyülekezet áldozathozatala, valamint gyűjtés révén 1801-ben hozzáfognak új kőtemplomuk építéséhez.²⁸ A keleti karzaton levő felirat szövege: „E szent templom Isten segédelmével épült az egyházközség erején 1801—1805-ig. Ujittatott I-ször

1857-ben II-or 1908-ban.“ A korona alján hatszögletben: „Földi vitézsége Esztendei között, Nyolcszáztizennynek Mikor örvendezett A F. váralji kis sz. gyülekezet, Ez ékes korona akkor készítettett.“²⁹ Lelkésze: 1776—1802 Máté Ferenc, 1802—1834 Kenyeres András. Gondnoka 1801—1822-ig Jánosi Gergely.

15. Gyepes

Az 1789-es püspöki vizsgálat alkalmával a templom, melynek menyezetén 1672. évszám áll, nagyon rossz állapotban van. Javítás helyett új templom építésén tanácskoznak, és már „1791-ben Szombatfalvi Miklós notarius három egyháztagot esket fel, hogy az építésnél segítségére legyenek“. Az új templom 1795-ben készült el, tornya egy évvel később a hívek önmegadóztatásából.³⁰ A csúszós talaj miatt 1827-ben a torony leomlik, s a templom is annyira megrepedezik, hogy 1834—1840 között egy új templomot építenek. Lelkésze 1793—1799-ig Huszár Elek, gondnoka 1789—1800-ig László Zsigmond.

16. Homoródalmás

„1732. szept. 3. Régen az templom az falun alól Karácsonyfalva felé volt azt mostanit pedig kezdték építeni A. 1693.“³¹ Második templomuk nem érte meg a száz évet. Nagy rongálódásai miatt a Türelmi Rendeletet követően elsőik közt kérnek új templomépítési engedélyt. 1782. október 10-én a főkormánysház az engedélyt meg is adja.³² Az építést 1785. szeptember 22-én kezdik meg, és 1786-ban az istentiszteleteket már az új templomban tartják.³³ A költségeket a hívek adakozása és a falu nagy malmának vámja biztosítja. Lelkésze Árkosi Barabás Sámuel. A vállalkozóval kötött szerződés két eredeti példánya ma is megvan az egyházközség levéltárában, amelyből alább idézek: „1785 Die 30 Marty midön volnánk a meg irt Vármegyében és faluban az H. Almási V. Unit Eccla oskola mester házánál“... „tönnek mü előttünk ilyen meg másolhatatlan alkalmat és Szerzőttséget Immo hogy pretentualt Boldizsár József Ö kegyelme a speccificalt Ecclanak romló félben lévő temploma helyett uj helyre exfundamento fel állit uj templomot egész boltozattal a melynek hosszúsága belül lészen Um 15 id est tizenöt német öl Szélessége belül 5 id est öt német öl, köfalának vastagsága Um 1 id est egy német öl“... „2do hogy épít a Templommal egybe köttetve 14 öl magasságú tornyot meröben hozza ki a Földből a fundamentumát és azon felül köfalának vastagsága lészen Um 1 idest egy német öl, két öllnyi magasságra megerősítvén két lábakkal a toronynak két szegletét és az alját megboltozván“... „a meg nevezett alkotmányok fel állításáért ígérének pénzt flor sumy 1000 idest ezer Magyar forintokat e mel lé buzát 150 idest százötven, zabot 80 idest nyolcvan, egy mázsa szalonnát mig ez alkotmány fel mégyen, Annotim két véka borsot minden hétre, fél ejtle pálinkát mikor dolgozik 10 juhra való turót, minden gazda egy kupa lisztet 10 tojást idtiz.“

1789. április 19., 20., 21. és 22-én Lázár István püspök Generális vizitációt tartott az almási unitárius egyházközségben, „mely alkalommal templomszentelést tart, Barabás Sámuel papot kathekezisből kikér-

dezi“, felülvizsgálja az egyházközség iskolaügyeit, s a jövőre nézve utasítást ad: „mi szerint a Mester köteles a kántori lak telkén építendő iskolában a lányokat is oktatni.“³⁴

17. Homoródújfalú

Oklánd filiája, mely 1681-ben önállósult. „A szétvállási jegyzőkönyvben említés van téve egy kőből épült romladozó, de kőlábkakkal megerősített s zsendellyel fedett kisdud templomról és ugyan kőből épült 3 öl magas és zsendellyel fedett külön álló kisdud toronyról, mely épült 1481-ik évben.“³⁵ A templom és torony a XVIII. sz. végére használhatatlanná válik, és a hívek új templom építését határozzák el. Benedek József gondnok buzgólkodása mellett 1798-ban hozzákezdnek az építéshez. Külön érdekesség, hogy a gondnok mindössze 18 éves. Három esztendő alatt készülnek el, és 1801. november 11-én, az első istentisztelettartás után Benedek József elszámol a pénzkiadásokról, mely 1685 Ft.-ot tesz ki. Lelkész az építés idején Gyepesi Gergely.

18. Kadács

Használhatatlanná váló temploma helyett újat építenek az 1785—1786. években. Lázár István püspök 1789. évi vizsgálata alkalmával feljegyzi, hogy az egyházközség új templomát, közköltésen építette. A tornyot csak 1801-ben tudták felépíteni.³⁶ Feliratok: a szószékkoronán: „Tsináltatá ezen koronát Marosi Josef uram feleségével Borbárával Istenes jóindulatjukból maguk költségén Anno 1787.“ A templom mennyezetén: „Ritka kegyesség példája. E mennyezet épült Kobátfalvi Keresztély Zsigmond és Demeter Judit költségén.“ A karzat felirata: „Kobátfalvi Péterfi István feleségével Pálfi Annával tsináltatta A. 1796.“³⁷ Az új templom nem bizonyul tartósnak, 1837—1838-ban a ma is meglevőt építik fel.

19. Kede

Székelyszentmiklós filiája, templommal rendelkezik. 1801. május 17-én Lázár István vizitációja alkalmával újólág kéri önállósulását. Ez alkalommal a püspök megjegyzi: „ha a szentmiklói anyaegyházközséggel a közös birtokok osztása megtörténik és romladozó temploma helyett újat épít, a nagykorúsítás iránti kérést a főtanács elrendeli.“³⁸ Templomát 1804-ben fel is építi torony nélkül, haranglábja egyik gerendavésete szerint 1779-ben készült, eredeti állapotában minden vasszeg vagy kapocs nélkül. 1816. április 24-én önállósult. A templom belső párkányzatának felirata: „Építettett az 1804-ik esztendőben Vásárhelyi Gergely kuratorságában, tiszt. Simó Dániel levita idejében. Follbert János által aki ezt kívánja: Haec domus stet donec formica fluctus marinos ebibat et totum testudo per ambulat orbem.“³⁹

20. Kide

A Generális vizitációs jkv. II. kötet 235 l. Kideről ez olvasható: „1752. május 4. A templomot rég elvették. Azután az Unitáriusok csináltatnak egy fa templomot. Fundust adott az Henczes familia és a cse-

pegésen kívül, minden felé egy-egy rud földet, úgy egy rudnyi földet szélességére az utcáig való járásra (egy rud pedig tészen 7 vel hét singet). A templomon vagyon egy harangocska.⁴⁰ Az új templomát Ugrai László tervezte⁴¹, és 1804-ben építik fel. Barokk boltozatos mennyezetét 1947-ben lebontják, és stakatúrossal helyettesítik. Faragott kő szószéke a Kidében élt és dolgozott Sipos Dávid mester iskolájának emléke.

21. *Kissolymos*

A XVIII. sz. elején Almási G. Mihály püspök idejében épült temploma a század végére használhatatlanná válik. A csúszós talajon több helyen megszakadozik, és a falu szélére esvén, sáros időben nehezen megközelíthető.⁴² Mátéfi Mózes templomhelyet ajánl a falu közepén. Itt építik fel új templomukat 1804-re. A déli oldalon levő bejáró feletti felírás: „In honorem et gloriam unius veri Dei et Filii eius Jesu Christi. Anno 1799.“

22. *Kobátfalva*

Székelyszentmihály filiája, hosszú küzdelem után, csak a XX-ik században önállósult. Templomát az 1801-es Generális Vizitáció már épülőfélben találja. A templomépítést kérő levelükben fő indokuk, hogy munkanapokon nem tudnak a szentmihályi templomba felmenni. Ezenkívül halottaikat is templomban óhajtják elbúcsúztatni.⁴³ Az 1806-i számadásos jkv. 2.1. szerint az összköltség 424 frt. 46 dnr. Minden munkát a hívek végeztek, a padokat és a mennyezetet az asszonyok festették. Lelkésze Nagyernyei Kelemen Benjámin, aki feleségével, Nagy Susannával maga költségén kőből készített szószéket. Gondnok 1805-ig Nagy János.

23. *Kolozsvár*

1716. március 30-án a piaci nagytemplom a benne levő nyomdával megszűnt az unitárius egyház tulajdona lenni. Két évre rá, 1718-ban ugyanez a sorsa a Szentpéter külvárosában levő templomnak és a piaci főiskolának is.⁴⁴ A templomaitól és anyagi alapoktól megfosztott kolozsvári gyülekezet magánházakban tartja az istentiszteletet. A lengyel egyházközség Belmonostor utcai imaháza mellett Almási püspök házában (ma Groza Petru u. 2. sz.), a Pákei házában és a Belmagyar utcai Huszár-féle házában, valamint a szentpéteri külváros egy magánházában. A hívek számára égető szükségé vált templom felépítése érdekében 1791 tavaszán kezdik meg az előkészítő lépéseket engedély megszerzésére, építőmester keresése, megfelelő templomhely kiválasztása iránt. Az egyházközség vezetősége: Almási Ádám, Márkus György és Ferentzi János lelkészek, Rákosi Nagy Ferenc és Dersi Bartha Mózes gondnokok, Pákei János jegyző, Sombori János és Joó Diénes pénztárosok — templomépítési gondjuk megoldásában a legnagyobb támaszt és segítséget találta meg Lázár István püspök és P. Horváth Ferentz főgondnok személyében, akik nemcsak erkölcsiekben, de a teherhordozásban is az élen jártak. 1792. július 16-án a munkálat megkezdődik, és 1796. december 14-én Lázár István püspök a templomot felszenteli. Az építés költség-

geire jellemző adat, hogy az előkészítések rendjén P. Horváth Ferenc főgondnok a várható kiadások összegezése rendjén azt mintegy 6000 forintnak látja, amidőn a templomépítés befejeztével Joó Dénes számadását beterjeszti a kifizetésekről, az 43 000 Mfirt és 38 Dnrt. teszen ki.⁴⁵ Ezt a hatalmas összeget részben javak eladásából, gyűjtésből, részben kölcsönökből fedezik. 6000 forintért eladják a városháza mellett levő imaházat, a „Kismezőn“ levő ifjúsági játékkeret, értékesebb klenódiumaikat. A lengyel egyházközség is eladja imatermét és lelkészi lakását, s mikor mindez nem elég, kölcsönt kérnek unitáriusoktól, idege-nektől, így az 1793. június 29-i határozat szerint a román püspöktől is.⁴⁶ A templom kőműves pallérja végig Török Antal marosvásárhelyi építész.⁴⁷ Ács munkáinak, fedélzetének készítője kolozsvári lakos Überlacher Antal⁴⁸; bútortatának asztalosmestere Vas István⁴⁹, a kovácsoltvas-munkák készítője Ungvári István. Az új templom úgy az unitárius egyház egyetemének, mint Kolozsvár városának egyik jelentős építészeti alkotása.

24. *Komjátsszeg*

Tordatúr filiája 1836-ig. Templommal azonban már a XVIII. század folyamán rendelkezik. Az 1788-ik évben tartott esperesi vizsgálat alkalmával felvett vagyonelejtárban a templom mint omlófélben álló veszélyes épület szerepel. „Az 1798-ik évben tartott esperesi vizsgálószékben előfordulván a templomépítés is, az ekklesia tagok kéri a vizsgáló széket engedje meg, hogy az új templom fából építtessék s ne az előbbinek a helyére.“⁵⁰ A templom 1803-ra készült el, de gyenge anyagból építhették, mert 1856—1857-ben már újból építeni kellett a ma is fennálló templomot.

25. *Körispatak*

1630. március 28-án a maior pars elve alapján a templomot a református atyafiak kapják.⁵¹ Az unitáriusok fatemplomot építenek, mely 1803-ban leégett. A lelkészi lakással egyidőben hozzáfognak a templom építéséhez is. „A most meglévő használat alatti cseréptetőzetű csinos kis kő templomot építik 1810 és 1811-ben“⁵², Benczédi Márton (1809—1826) lelkészsége alatt. A torony csak 1826-ra készült el.

26. *Kövend*

Temploma középkori eredetű. Évszázadok folyamán sok átalakítás ment keresztül. A nyugati részének mennyezetkazettái szép népi motívumokkal 1726-ból valók. 1796-ban a keleti részhez nagyobbítási szándékkal toldást építenek. Mennyezetkazettáit a meglévőkhöz hasonlóan kifestik.⁵³ Az 1701-ben épült tornyot 1807-ben 3 öllel felemelik, és zsindelyfedél helyett bádótetőt kap.⁵⁴

27. *Küküllőszéplak*

Egyike azon ritka unitárius egyházközségeknek, amelynek fennmaradását a patrónus család biztosította. A templomot P. Horváth Miklós és Ferenc építik 1699-ben. P. Horváth Ferenc főgondnok 1796-

ban stakaturóztatja a templomot, és hozzákezd a torony építéséhez, melyet 1801-ben fejeznek be. A költségeket egyedül hordozza.⁵⁵ Lelkésze ez időben Balázs Márton.

28. Lokod

Homoródszentmárton filiája. 1816-ban önállósult. Kőből épült, zsindegyel fedett temploma már a XVIII. század elején megvolt.⁵⁶ A gyülekezet népessége kevés, 1796-ban mindössze 30 gazda, mégis a kicsinynek bizonyuló romladozó templom helyett újat kívánnak építeni. A nagyobbításhoz helyet idős és ifjú Balázs Lőrincz ad. A lelkes hívek két év alatt a templomot és tornyot 1801—1802-ben teljesen felépítik, és berendezését is elkészítik. A torony felőli karzaton található felirat: „Az egy igaz Istennek dicsőségére építtette a Lókodi Unitaria Sz. Eccla az 1801-ik esztendőben.“ A szószék koronafelirata: „Jel. 2:10. Légy hív mindhalálig és neked adom az életnek koronáját.“ — „Aó 1802. 9. April.“ A papiszék felett Lázár István püspöknek nemesi címere volt. Az asztalosmunkát Láng János készítette. Az építés költsége: 805 Mfirt. és 37 pénz. Lévitája 1799-től 1810-ig Sándor Lőrincz, gondnoka 1800—1806 K. Sándor Mihály. (Sándor G.: Egyházközség története. Ekg. M. VI.)

29. Medesér

Székelyszentmiklós filiája. Az 1600-as évek elején különválnak. A különválás érdekessége, hogy a szétváló gyülekezetek a templomon természetben osztoznak. Így kerülnek Medesérrre a gótikus faragott kövek s valószínű az 1496-ból való harang is, melyeket a Székelyföld leírásában Orbán Balázs is megemlít.⁵⁷ Ez emléktöredék közé tartozik a torony alatti templomajtó is, kőből faragott gótikus rájája.

Lázár István püspök 1801. május 16-án tartott vizsgálata alkalmával meghagyja, „hogy a romladozott templom helyett haladék nélkül más építtessék“. A 16 méter hosszú, 7,80 m széles templomot 1805—1810 között segesvári Hanzer Antal kőműves pallér építi fel.⁵⁸ A pénzalapot a hívek adománya mellett egyetemes gyűjtéssel és földek eladásával teremtik elő. Lelkésze 1799-től 1819-ig Pálfi József. Gondnokai 1802—1806 Dersi Péter, 1806—1807 Bartalis József, 1807—1811 Márton János. A templom mennyezetén levő feliratok: „Az egy igaz Isten tiszteletére a templom fundamentumából épült az 1805 esztendőben a Medeséri Unitaria Ekklésia költségeivel, Bartalis József curator idejében.“ „Ez mennyezet Isten segedelméből építtetett a Medeséri Unitár Ekklésia költségével az 7ber holdnapban 1810 Eszt. Várfalvi Pálfi József pap és Iklandi Barabás György Schola Mester, Márton János curator idejében, Pál György és Lucza Ferencz egyházfiságokban, Segesvári Folberch János asztalos által. Az én házam imádságnak háza. Ezs. LVI. v. 7.“ A déli főbejárat felett ez volt felírva: „Isten az Egekből Szent házadra te-kints. / Kik ebben tisztelnek azokra áldást hints.“⁵⁹

30. Mészkö

A középkori régi templom helyett az újnak építéséről a déli bejárat felett elhelyezett két kőtábla felirata tudósít. A Gubernium engedélyének felemlítése mellett hálásan vési kőbe II. József nevét. A nagyobbik kőtábla eredeti szövege, amennyire ma olvasható.⁶⁰

„Anno 1783 ex indvetore Gy. G: / berny gloriose dum regnaret impe / rator Josephus II duc t3e aedificatum / eti templum ad unius veri Dei filii / ejus Jesu Christi gloriam sumptibus / ecclesiae unitariae Meszkoienis / tempore sup: R. Stephani Agh pastore / R Danielis Mathe mag-Geor fer / Cur=Andr. Kis aed And. Nagy / pictore Michae B; Sz. Ivany sedis assessore eccle s comnae mbro / mvra Josepho Zander Andre.“

A kisebbik kőtábla eredti szövegéből ennyi olvasható:

...Zugeti de Torda exa / more erga acclesiam / e materiallibus templi / speciale ostendit / patrocinium ! + o J + C +

A nagy kőtábla szövegének fordítása: „1783-ik esztendőben, a Fő-kormányshék jóváhagyásával, míg uralkodott II. József császár Erdély fejedelme építtetett a templom az egy Istennek és az Ő fiának a Jézus Krisztusnak dicsőségére, a mészkői unitárius egyházközség költségén, tisztelendő Agh István püspök idejében, lelkésze tiszt. Máthé Dániel, tanítója Fehér György, gondnoka Kis András és Nagy András, festője B. Szentiványi Mihály széki ülnök egyházközségi közösség tagja, köművese Zandor József és András.“ A kis kőtábla fordítása: „Tordai Szigeti..., aki az egyházközség iránt mutatott nagy szeretetből a templom anyagáról különös gondviselését mutatja.“ Az alsó sor lehet évszámjelzés is, mely sajnos elmosódottságában tisztán nem olvasható. E templomot 1931-ben, Balázs Ferenc lelkész idejében, Debreczeni László építész terve alapján átalakítják.⁶¹

31. Olthévíz

Középkori temploma évszázadok során nagy átalakításokon ment át. 1794-ben a templomnak téglaboltozatot építenek. A nagyarányú javítás után 1794. szeptember 23-án „szentelik fel Finta József esperes II. Kor. 6:16 — és Deáki Ferencz helybeli lelkész által II. Kir. 8:13. alapított beszédekkel“.⁶² A torony építésére 1799-ben 198 frt. költenek.

32. Rava

Középkori templomát 1804-ben lebontják. A bontáskor előkerülő szenteltvíztartó edényt, valamint más Szt. Jánost ábrázoló szobrot az új templom fundamentumába berakják.⁶³ Az új templomot is kőből építik, cseréppel fedik, faanyagot az egyházközség erdejéből hoznak. A 11 öl hosszú, 7 öl széles templom a közmunkán kívül 3000 Mfrt-ba került. Lelkésze 1801-től 1831-ig Koncz Márton, gondnoka 1804-től 1807-ig Izsák Zsigmond. A torony a régi marad. A hajó mennyezetének közepén található felirat: „Az egy isten tiszteletére épült 1805-ben ujtitattott 1833.“⁶⁴

33. Sepsikőröspatak

1781. április 21-én a helybeli Kálnoki familia ösztönzésére katonai erővel elveszik az unitáriusok templomát és parókiális épületeit, s átadják a katolikusoknak. Az egyházközség vezetősége megkezdi sérelme orvoslásának keresését, de csupán annyit ér el, hogy 1784-ben a főkormányshék rendeletére a „Dióhegy“ nevű helyen templomhelyet kap-

nak.⁶⁵ „1802-ben kezdenek az unitáriusok a Dióhegy tetején templomot építeni.“ Gyűjtésből, a hívek áldozatából és erdő eladásából nyert pénzen a templom 1802—1804-ben felépült. Kézpénz kiadása több mint 1000 frt. A templomépités fő érdeme András Mózes gondnoké.⁶⁶ Lelkésze ez időben Köpeczi Gábor. A torony két évvel később, 1806-ban épült fel, Költő Benedek gondnoksága idején.

34. *Siménfalva*

Székelyszentmiklós filiája volt Siménfalva is, de már 1585-ben önállósult, és a következő évben templomot épített. Tanújele a nők bejárata fölött található „1586“-os évszám.⁶⁷ Az évszázadok folyamán megerősödött gyülekezet Kolozsvári Archizencki Sámuel lelkész és Jakab András gondnok idejében, 1808—1811-ben építi fel új templomát. A toronyt csak 1818-ban.⁶⁸ Az érdem mindkét esetben Jakab András gondnok és Kolozsvári Archizenczki Sámuel lelkészt illeti.

35. *Sinfalva*

1772. november 30-án katonai erővel templomát elvették.⁶⁹ A templom nélkül maradt gyülekezet hosszas készülődés után csak 1798-ban tud hozzáfogni új temploma építéséhez. Az évekig tartó kérvényezés, hogy kártérítést kapjanak, hiábavalónak bizonyult.⁷⁰ Közadakozásból és jöltevek segítségével két év alatt épült fel a ma is meglevő templomuk. Az ajtókövön ez a felirat áll: „Anno 1799 Ezen templom ajtókövét kegyes indulatból tsináltatta méltóságos Torotzkai Erzsébet kis asszony.“

36. *Szabéd*

A templom 1800-ban épült Kozma János lelkész és Káli Nagy Ferenc gondnok idejében. A torony 1813-ban Kováts Márton lelkész és ifj. Fekete József gondnok idejében.⁷¹ A szószékkorona felirata, melyen egy Pelikán szárnyaival két fiát ölelgeti, ez volt: „Az egy igaz Isten ditsóságára tsináltatta K. Nagy Ferencz feleségével Kobok Máriával Anno 1804.“⁷² 1873-ban leégett a templom és torony, s elolvadt az a középkori harang is, melynek feliratát Orbán Balázs őrizte meg: „O rex gloriae veni cum pace Anno Dni Dei MCCCCXLVIII [1448].“

37. *Szentábrahám*

Régi temploma a falun kívül, a kistemető dombján volt, nehezen megközelíthető helyen, és erősen rongált állapotban. 1800-ban Lázár István püspöki vizsgálata után Mátéfi Ferenc a falu közepén, saját telkéből templomhelyet adományozott az eklézsiának. 1803-ban a régi templomot lebontják, és szerződést kötnek Müller János fogarasi kőművesmesterrel az új templom felépítésére a falu közepén. A 10 német öl hosszú, 4 öl széles és 3 öl magas templom építéséért ígérnek 500 Mfrt, 15 köböl gabonát, 80 font túrót, 40 font szalonnát, minden háztól egy tyúkot vagy két csirkét és minden napszámosmunkát. Csekefalva, mely filiája volt Szentábrahámnak, hogy a templomépités terhéért ne hordozza,

a Főtanács engedélye nélkül különszakad, és semmit sem segít annak a felépítésében. A templom 1803—1811 között épült fel Simén András lelkész és Lőrinczi Mihály gondnok idejében. A deszkamennyezetén levő felirat: „Isten dicsőségére építtette a Szentábrahámi Unitaria Szent Eklklésia MDCCCXI.“⁷³

38. *Szentgerice*

A XIV. századból való középkori templom, mennyezetfestése az 1670-es évből való. Templomtornya 1791—1792-ben épült.⁷⁴ Lelkésze: 1771—1798-ig Kozma Mihály, gondnoka: Gál József.

39. *Székelykál*

Az egyházközség romladozó fatemploma helyébe 1762 nyarán új kő- és téglatemplomot épített. Bár az új templom méretében hasonló a régihez, amit a kiküldött biztosok is megállapítottak, mégis a templomot lezárták. Tíz év elteltével 1772-ben 1000 forint közbenjárási díj ellenében a templom megnyitási engedélyét megkapták.⁷⁵ 1783. március 13-án a főkormányszék engedélyezte a templomtorny felépítését is, melyet még azon évben be is fejeztek.⁷⁶

40. *Székelymuzsna*

1648-ban a maior pars elve alapján az unitáriusok templomát elvették. Új templomhelyet a Bán család adományoz, melyre fából zsendellyel fedett templomot építenek a XVII. század folyamán.⁷⁷ A romladozott fatemplom helyébe újnak építését határozták el és kezdik meg 1795-ben, és 10 év alatt fejezik be. Az egyházközség híveinek segítségére jönnek a szomszéd falvak lakói, különösen a székelyderzsiek, akik 400 szekér követ és 50 forintot adnak.⁷⁸ Az új templomot nagyobbítják is, és helyet újjólag a Bán család ad, Bán Rebeka Máté Györgyné személyében. Lelkésze 1795-től 1816-ig Vitalis alias Szentlászlói Sámuel, gondnokai: 1795-ben Ádámosi Sámuel, 1796—1798-ig Keresztély György, 1798—1801 Gedő János, 1801-ig Mester István, 1802—1805 Bán Pál, 1805 Máté István. Templomi feliratok: a torony felőli karzaton: „Építette Gedő István a saját költségén 1800.“ A mennyezet közepén: „Az egy igaz Isten dicsőségére és a Jézus Krisztus tiszteletére készítettett 1800 Májusában.“ A mennyezeti tábla északi részén szegletes betűkkel: „I.Tim.II.5. Egy az Isten, egy a közbenjáró is Isten és emberek között az ember Jézus Krisztus.“ A mennyezet déli részén szegletes betűkkel: „Ján.XVII.3. Ez pedig az örök élet, hogy tégedet egyedül ismerjenek lenni igaz Istennek és akit elbocsátottál a Jézus Krisztust.“ A papiszék felett: „ifj. Mester István curatorságában, egyháziu Ádámosi Mihály.“ Ezek a régi feliratok 1935-ben megsemmisültek, amikor a templomot lebontották és újat építettek.⁷⁹

41. *Székelykeresztúr*

1767. augusztus 19-én Hadik András parancsnok vezetésével a katonaság a templomot s az egyházközség belső és külső javait a katolikusok részére elfoglalta.⁸⁰ A község déli szélében a Fiatfalva felé vezető

út melletti legelőből adnak az unitáriusoknak megfelelő területet; ott építenek fel egy papi és mesteri lakot. A lelkészi lakás nagy szobájában és a csűrjében tartották az istentiszteletet, de rövid ideig, mert 1768. december 1-én mindkét helyiséget lerombolták.⁸¹ Ezt követően új templomuk felépítéséig a Gagy pataka mellett Kovács György, később Firtos Mózes házában tartják istentiszteletüket. Az események hű tanúja a jelenlegi templom belső falán található felirat: „Elvétetvén a székelykereszturi unitaria ekklesiától régi nagy temploma az 1767-ik esztendőben, az új templom Isten segítvén szent neve ditséretes imádása végett a felséges császári és királyi kegyelmes engedelem mellett az 1782-ik esztendőben kezdett épülni. Kőfalai, cserepes szarvazatja végződött 1783-ban, Patakfalvi János kuratorságában, vakoltatott meg 1789-ben Patakfalvi Mihály és R. Fazakas István kuratorságában, torony pedig félbe maradván a szűk idő terhes voltáért készült 1792-ben Hantos Mihály kuratorságában. A nevezett unitaria ekklesiát és tks. patrónus... ma istentisztelete szentháza építésében gerjedező indulatjuktól költségek fáradságuktól és több istenfélő hívek segítségek által, de nevezetesen Felsődobófalvi Marosi István ur kegyes életében Sion pusztaságait fáradhatatlanul ékesítő Jeruzsálem omladozó kőfalait építgető kezeinek segítségéből. Zs.CXII. Vs.6. Örök emlékezetben lészen az igaz.“

A mennyezet közepén: „Ján. 17.rs.3. E pedig az örök élet, hogy megismerjenek Téged egyedül igaz Istent és akit elbocsájtottál a Jézus Krisztust.“⁸²

42. Székelyszentmiklós

Szentmiklós, a középkor virágzó anyaegyháza, melyet Benkő József „Milcoviá“-ban mint apátságot említ, az évszázadok folyamán elveszti mind filiáit, s a XVIII-ik század végén már csak Kede tartozik hozzá. Medesér elválásakor középkori templomát lebontották és elosztották. A falum kívül a nyugati határrészen Kede felé építik fel az új templomot, mely idővel annyira megromladozott, hogy új templom építésére határozták el magukat. Homoródkarácsonyfalvi Nagy István lelkész (1791—1798) vezetésével 1794-ben fel is építik a régi helyen, fából. Felirat az új templomban: „A Sz.Miklósi Unitarium templom készült Felséges II-ik Ferentz Római Császár uralkodása alatt a F.királyi engedelem mellett, ezen Ekklesia előljáróinak és melletek Isten ditsőségét hivségesen kívánóknak igazgatások mellett, részint a külső Benefactorok elemosinájok mellett az Ekklesia közkölttségével az egy atya Isten ditsőségére 1794.“⁸³ 1847-ben ezt a templomot is lebontják, és a falu közepén építik fel a ma is meglévőt. A szószékkorona az előző fatemplomból való, felirata ma is megvan: „Isten ditsőségére ezen koronát készítették — Váralyai Zsigmond és Tiboldi Dániel 1807-ben Müller Márton asztalos által.“

43. Szentháromság

1764. április 16-án a templomot és az egyházközség javait elvették és a katolikusoknak adták. Évtizedekig tartó hiábavaló kérvényezés, utánjárás eredményeként 1783. április 5-én a királyi tábla végre templomhelyet adott az egyházközségnek. Még évek telnek el, míg Marosi

Zsigmond lelkész vezetésével „a falu felső utzájában felszeg felé cserefa talpakon boronafából rakott zsindeleyel fedett“ templomukat 1790-ben felépíthették.⁸⁴

44. Torda

Az erőszakos templomfoglalások rendjén Torda, az ekkor többségében még unitárius város sem került el sorsát. Miként azt a Generális vizitációs jegyzőkönyv 1726-ban feljegyzi: „Az catholicusok elfoglalván az unitáriusok templomát és parochiáját anno 1721. 21. nov. az cultus helye transferaltatt az scholában.“⁸⁵ A gimnázium nagytermét rendezték be istentiszteleti helynek. 1788-ban Lázár István püspök vizitációja feljegyzi, hogy a gyülekezet szorgalmatosságát az iskola épületeinek javítása, építése körül tovább folytassa, de „minthogy mind a haranglábat, mind pedig nevezetesen az oratoriumot... oly állapotban találta lenni a vizitáció“... hogy tartani kell: „Igen könnyen történhet leromlásától s az ezek által okozható példás szerencsétlenségtől, minden szempillantásban nem ok nélkül félhetni, tehát mind a kettőnek halogatáson kívül leendő megújítását decernálta a vizitáció.“⁸⁶ 1791-ben a Consistorium engedélyt adott az eklézsiának, hogy a régi iskola helyén templomot építsen. A régi iskola épületét lebontják, és helyére azon évben a templomot fel is építik. A tornyot sok nehézséggel küzdve, csak 1801 után kezdik építeni, és 1809-ben fejezik be.⁸⁷ Az 1903-as javításkor a déli bejáró fölé elhelyezett márványtábla feliratának kezdő sora: „Épült az egy igaz Isten dicsőségére MDCCXCI-ben...“ Lelkészei: 1791—1795-ig Sárdi István, 1800—1805-ig Máthé Elek.⁸⁸

45. Tordatúr

Az 1693-ban épült templomát 1807—1812 között megújítják, nagyobbítják és új tornyot építenek.⁸⁹

46. Torockó

Torockó 1796—1802-ben régi templomát újítja, illetve nagyobbítja meg. Ez a munka olyan jellegű, hogy felvehető az új templomok sorába, ha figyelembe vesszük, hogy kiadásai a hat év alatt: 14 ezer Rfrt⁹⁰ a felhasznált vas- és faanyagon kívül. Lelkésze 1794-től 1815-ig Barabás Sámuel.⁹¹ A régi torony megújítása csak 1828-ban történik meg.

47. Úrmös

„A templom keleti vége 1787-ben lerontatik s Maurer László inspector curator által egy egész német öllel meghosszabbittatik és egy félnémet öllel megszélesítetik.“ A templom eredetileg középkori. Az időközi javítások és átalakítások közül ez volt az egyik legjelentősebb, amennyiben alapjában változtatta meg a régi szentély keskenyebb közét és tette egyforma szélessé a templom belsejét. A munkálatot a patronáló Maurer család végezteti. Ennek tanúja a meglevő szószékkorona is, melynek nyolcszögű párkányán ez a felirat áll: „Ajándékozta P. Horváth Susanna Maurer Sándor élete párja 1797-ben.“⁹² Lelkésze 1766-tól 1812-ig bölöni Kisgyörgy Simeon.

48. Várfalva

1783-ban a középkori templomhajó nyugati részéhez is bővítést építenek, ami azonban jellegét nem változtatja meg. Jelentősebb a régi torony lebontása és újjáépítése. Az építést végző kőművesmesterek: Farkas Ferenc, Erős János és Gergely György. A toronyajtó szemöldök-kövén található felirat: „Templom Unitarium exfundamento Anno 1783. Sumptibus Ecclesiae renovatum Laus Deo.” A templom déli oldalán található felirat: „Hoc opus renovatum est Anno D. 1613 29 May Parocho existente Johane Némai Unitari, Regnante Principe Gabriele Báthori Authore Petro Lapidica Rákosiensi.”⁹³ A portikus homlokzatán levő felirat: „Sub aug. imperatore Josepho II do templum in Ao 1783 ex fundamento renovatur rim vero in Ao 1784 fieri curavit suo sumtu Fc Clea unitarian varfalviensis, gloria in exceissis Deo.”⁹⁴

49. Városfalva

A romladozó templomot javítani már nem lehetett. Templomépítési engedélyt kaptak, és 1783. május 11-én szerződést kötnek orozs megyei Burján Jánossal egy 10 öl hosszú és 4,5 öl széles templom építésére. A vállalkozó időközben meghalt, és az építést udvarhelyi Boldizsár József fejezi be 1785-ben. Az ötablakos bolthajtásos új templom összköltsége 587 Mfрт. 75 dénár. A régi torony a cinterem bejáratánál állott, melyet ez az építkezés nem érintett. Lelkésze 1811-ig Murvay János, kuratorok: 1783. Csiki Zsigmond, 1784 Zoltán György, 1785—1787 Zoltán Péter. Feliratok a templomban: — a papi széken: „Városfalvi Ns.Kénosi Dávid Ur tsináltatta. 1785.” — Az úrasztalán: „A maga költségén: Városfalvi Kénosi Sigmond Ur; Élete párja Tompai Botos Anna. Anno 1785.” — A szószék melletti padon: „Városfalvi Ns.Kénosi Dávid ur élete párja Desfalvi Belényesi Anna asszony tsináltatta 1785-ben.” A templom keleti részében a legények karzatának felirata:

„Én vagyok az Isten háza és szállása / Hol az egy Istennek vagyon imádása. / Engem városfalvasok fáradozása / Épített. Nyugodjék kin az Ur áldása. / Ez lön Zoltán Péter curatorságában / Zoltán János egyik egyházfiságában / Másfelől Gál Ferentz társ szolgálatyában / Ezer hét-száz nyolcvanötödik folytában.”⁹⁵

50. Verespatak

A XVIII. század elején Abrudbánya filiája, sőt első önálló lelkészei is még mint abrudbányai káplánok szerepelnek. A Generalis vizitációs jegyzőkönyv (II. 168. l.) feljegyzi: „Egy templomocska deszkából építve vagyon.”⁹⁶ A jelenleg is meglévő szép kőtemplomát 1796-ban építik. Lelkésze 1778-tól 1804-ig Csokfalvi Dániel. Temploma 1848-ban leégett, és csak 1860—1865-ben tudták újraépíteni.

Templomépítési adatok összegezése

A vizsgált 30 esztendő alatt, a rendelkezésre álló adatok alapján, (1781—1811) 50 templom- és toronyépítés vagy nagyobb mérvű javítás történt. Ez a szám jóval több, mint amelyet Ferencz József az *Unitárius*

kis tükörben említ. Ha leszámítjuk azt a négy építkezést, mely kimondottan Agh István püspökségének idejére esik, tehát az 1786 előtti időre: Mészkö (1783), Székelykál (1783, csak torony), Kadács (1785—1786) és Városfalva (1783—1785), de ugyanakkor ha hozzáadjuk a három középiskolának: tordai (1788—1796)⁹⁷, székelykeresztúri gimnázium (1793—1804)⁹⁸ és a kolozsvári kollégium (1801—1806)⁹⁹ felépítését, mint amelyek Ferencz József is beszámít, az általunk felsorolt építkezések száma így is 49 marad. A különbség egyik oka lehet, hogy a XIX. század folyamán több templomot újraépítenek, s a templomépítési adatokat kérő püspöknek a lelkészek az újonnan építettek adatait küldték be.

Kiemelkedőnek tartjuk, hogy 41 egyházközségben építenek teljesen új templomot, az alábbiak szerint:

1781—1791 között öt egyházközségben: Homoródalmás, Kadács, Mészkö, Székelykeresztúr és Városfalva.

1791—1801 között tizenhat egyházközségben: Abrudbánya, Alsóboldogfalva, Alsórákos, Aranyosrákos, Buzaháza, Csokfalva, Felsőrákos, Firtosmartonos, Gyepes, Homoródújfalú, Kolozsvár, Sinfalva, Székelyszentmiklós, Szentháromság, Torda és Verespatak.

1801—1811 között húsz egyházközségben: Abásfalva, Bágyon, Benczéd, Bözöd, Fiafalva, Firtosváralja, Kede, Kide, Kissolymos, Kobátfalva, Komjátszeg, Körispatak, Lókod, Medesér, Rava, Sepsikőröspatak, Siménfalva, Szabéd, Szentábrahám és Székelymuzsna.

Négy egyházközségben végeznek átalakító jellegű, nagyobb mérvű javítást: Kövenden a templomot nagyobbítják és a tornyot magasítják; Olthévizen a templomot nagyobbítják és téglaboltozattal látják el, valamint tornyot építenek; Torockón nagyméretű templomjavítást és átalakítást végeznek; Ürmösön a templom szentélyét alakítják át.

Hat egyházközségben a templomjavítás mellett új tornyot építenek: Küküllőszéplak, Szentgerince, Székelykál, Tordatúr, Várfalva és Olthévíz.

A türelmi rendelet kihirdetése hét olyan gyülekezetet talál, melyben a hívek templom nélkül maradtak a templomfoglalások következtében. Így nincs temploma 80 évig (1716—1796) Kolozsvárnak, 71 évig Tordának (1721—1792), 27 évig Sinfalvának (1772—1799), 26 évig Szentháromságnak (1764—1790), 25 évig Székelykeresztúrnak (1767—1792), 24 évig Abrudbányának (1778—1802) és 23 évig Sepsikőröspataknak (1781—1802).

Három filiális gyülekezet, melynek előzőleg nem volt istentiszteleti helyisége, templomot épít magának: Benczéd, Buzaháza és Kobátfalva.

A XIX. és XX. század folyamán 12 templomot újraépítenek, részben természeti csapások (földcsuszamlás, égés), részben az elévülő gyenge építőanyag (fa) vagy a templom meg nem felelő elhelyezése miatt. Így van ma újabb temploma: Abásfalva, Benczéd, Buzaháza, Firtosmartonos, Gyepes, Kadács, Kobátfalva, Komjátszeg, Mészkö, Szabéd, Székelymuzsna és Székelyszentmiklós gyülekezeteinek.

A templomépítések lendülete, mely mindenáron újat akar, sajnos több középkori gótikus templom lebontásához vezetett. Így Bágyon, Homoródújfalú, Mészkö, Rava és a jelek szerint Szabéd is művészileg pótolhatatlan régiségeket veszített el. Olthévíz, Ürmös, és Várfalva, bár átalakításokkal, de megtartották templomuk középkori jellegét.

A türelmi rendelet következményeként 1781—1811 között épült, illetve javított templomok száma bizonyossága marad a vallásos ember

áldozatkészségének, hogy Isten imadására és lelki békéje számára méltó hajlékot építsen. A rendeletnek csak egyetlen pontját, a templomépítést elemeztük, jelentősége így is kidomborodik. A jövő feladata, hogy a türelmi rendeletet minden szempontból, kellőképpen értékeljük.

JEGYZETEK

- ¹ Ferencz József: Unitárius kis tükör. Kólozsvár 1930. 88. l.
- ² Kelemen Lajos: Legrégibb adataink unitárius templomainkról püspöki egyházvizsgálati jegyzőkönyveinkben 1789-ig. Keresztény Magvető — továbbiakban KerMagv — LIV(1922). 171.
- ³ Kádár Lajos: Az abásfalvi unitárius egyházközség története. (kézirat) Egyházközségi monográfiák — továbbiakban Ekg.M. VI/1.
- ⁴ Benczédi Gergely: Abrudbányai és verespataki eklézsia története. KerMagv XXXIII(1898). 219 és 222.
- ⁵ Mózes András: Az abrudbányai unitárius templom. Ekg.M. II/1.
- ⁶ Uo.
- ⁷ Geréb Sándor: Az alsóboldogfalvi egyházközség története. Ekg.M. V/1.
- ⁸ Egyházi Képviselő Tanács Irattára (továbbiakban Ekti) II. 86/4.
- ⁹ Geréb S. i.m. Ekg.M. V/1.
- ¹⁰ Útő Béla: Alsórákosi unitárius egyházközség történelme. Ekg.M. VII/1.
- ¹¹ Kelemen L. i.m. KerMagv LIV(1922). 171.
- ¹² Biró Barna: Az aranyosrákosi unitárius egyházközség története. 1969. (kézirat).
- ¹³ Idősb Kozma Mihály: A bágyoni régi templomban találtatott ritkaságokról. Unitárius Egyház Levéltára (továbbiakban UEL) Fasc. B. XLII/26.
- ¹⁴ Fodor András: Jegyzetek a bágyoni unitárius eklézsia múltjából és jelenéből. KerMagv XXX(1895). 45.
- ¹⁵ Deák Miklós: Az alsó és felöbencéjdi leányegyházközség temploma. Ekg.M. V/25.
- ¹⁶ Szász András: Adatok a bözödi unitárius egyházközségről. Ekg.M. V/3.
- ¹⁷ Szentmártoni Sámuel: A buzaházi filia története. Ekg.M. IV/7c.
- ¹⁸ Uo. 6.
- ¹⁹ Saját lejegyzés 1974. szept. 5-én.
- ²⁰ Kelemen György: [Csokfalva] Egyházközség keletkezése és fejlődése Ekg.M. IV/1.
- ²¹ Fekete Dezső: A felsőrákosi templom ismertetése. Ekti A. II. 86/90.
- ²² Kelemen István: A felsőrákosi unitárius templom és toronyra vonatkozó történelmi jelentőségű főbb adatok. Ekg.M. VII/3.
- ²³ Kelemen L. i.m. KerMagv LIV(1922). 173.
- ²⁴ Geréb Zsigmond: A fiatfalvi unitárius egyházközség története 1910-ig. Ekg.M. V/8.
- ²⁵ Uo. Ekg.M. V/8.
- ²⁶ Katona Ferenc: A firtosmártonosi unitárius egyházközség története. Ekg.M. V/9.
- ²⁷ Uo. Ekg.M. V/9.
- ²⁸ Egyed Dániel: Firtosváraaljai egyházközség templomának ismertetése. Ekti A. II. 86/72.
- ²⁹ Uo. Ekti A. II. 86/72; Id. Máthé Lajos: Főbb vonások Firtosváraaljai unitárius egyházközség történetéből. Ekg.M. V/10.
- ³⁰ Pap Zsigmond: A gyepesi unitárius egyházközség története. Ekg.M. VI/2.
- ³¹ Kelemen Lajos: I.m. KerMagv LIV(1922). 173.
- ³² Homoródalmási egyházközség levéltára. I/82.
- ³³ Templomépítés történetének krónikája. Homoródalmási Egyházközség Levéltára.
- ³⁴ Generális Vizitáció jegyzőkönyvéből, 81. l. Homoródalmási egyházközség levéltára.
- ³⁵ Tibáld József: Homoródújfalvi egyházközség története. Ekg.M. VI/9.
- ³⁶ Lőrinczi Károly: A kadácsi egyházközség templomtörténete. Ekti A. II.86/1.
- ³⁷ Sándor Áron: A kadácsi unitárius egyházközség története. Ekg.M. V/12.
- ³⁸ Bartók Endre: A kedői unitárius egyházközség története. Ekg.M. V/13.

- ³⁹ Uo.
- ⁴⁰ Kelemen L.: I.m. KerMagv LIV(1922). 174.
- ⁴¹ Fülöp Elemér: Kidei egyházközség templomának ismertetése. EKTI A. II. 86/24.
- ⁴² Kovács Lajos: Kissolymosi unitárius egyházközség története. Ekg.M. V/14.
- ⁴³ Zsigmond Cs. Attila: A kobátfalvi unitárius egyházközség története. (kézirat) 13; EKTI V/31.
- ⁴⁴ Ar. Rákosi Székely Sándor: Unitaria vallás történetei Erdélyben. Kolozsvár, 1939. 169; Ferencz J.: I.m. 76.
- ⁴⁵ Kolozsvári egyházközség levéltára Fasc. XXXIII/29.
- ⁴⁶ Kolozsvári Unitaria Ecclesia jegyzőkönyve. 46.
- ⁴⁷ Kolozsvári egyházközség levéltára Fasc. XXXIII/4—18—29.
- ⁴⁸ Uo. Fasc. XXXIII/15.
- ⁴⁹ Protocollum Ecclesiae Unitariorum Claudiopole. 59.
- ⁵⁰ Imecs Lajos: A komjátszegi unitárius egyházközség története. Ekg.M. II/8.
- ⁵¹ Kelemen L.: I.m. KerMagv LIV(1922). 174.
- ⁵² Ürmösy Abraham: Kőrispatak. Ekg.M. V/16.
- ⁵³ Kiss Zoltán: Templommal kapcsolatos dokumentációs anyag közlése. EKTI A. II. 86/56.
- ⁵⁴ Adámossy Gábor: A kövendi unitárius egyházközség történetének vázlata. Ekg.M. II/7.
- ⁵⁵ Bodoczi Sándor: Részletek a küküllőszéplaki unitárius anyaegyházközség történelméből. Ekg.M. III/7.
- ⁵⁶ Kelemen L.: I.m. KerMagv LIV(1922). 175.
- ⁵⁷ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. I. 117—118.
- ⁵⁸ Biró Lajos: A medeséri unitárius templom történetének rövid leírása. EKTI A. II. 86/10.
- ⁵⁹ Ferenczy Áron: Medeséri unitárius egyházközség története. Ekg.M. V/18.
- ⁶⁰ Sajtó lejegyzésem 1971. nov. 21-én.
- ⁶¹ Székely Gergely: A mészkői unitárius templom rövid története és építészeti leírása. EKTI A. II. 86/53.
- ⁶² Kiss Aladár: Homoródhévízi unitárius egyház. Ekg.M. VII/5.
- ⁶³ Végh Mihály: A ravai unitárius egyház története. 7. Különlenyomat a KerMagv. XXV. évfolyamából.
- ⁶⁴ Péter Odön: A ravai unitárius történelmi műemlék templom rövid története. EKTI A. II. 86/19.
- ⁶⁵ Albert Attila: Sepsikőröspataki egyházközség templomának ismertetése. EKTI A. II. 86/82.
- ⁶⁶ Gál Miklós: Egyházközség története. Ekg.M. VIII/7.
- ⁶⁷ Péter József: Ismertetés a siménfalvi unit. egyházközség templomának építéséről. EKTI A. II. 86/59.
- ⁶⁸ Sándor Géza: Adatok a siménfalvi unitárius egyházközség temploma történetéhez. Ekg.M. V/23; Ürmösi Kálmán: Az alsósiménfalvi unitárius eklézsia. KerMagv XIV (1879). 178.
- ⁶⁹ Benczédi Gergely: A sinfalvi templom erőszakos elfoglalása 1772. nov. 30-án. KerMagv XVIII(1883). 36.
- ⁷⁰ Bodoczi Sándor: Adatok a sinfalvi unitárius eklézsia történetéhez. KerMagv XLII(1907). 311.
- ⁷¹ Kolcsár Sándor: Adatok a szabédi unit. templom történetével kapcsolatban. EKTI II. 86/32.
- ⁷² Pálffy Ferenc: A szabédi unitárius templom történelmi nevezetességű főbb adatai. Ekg.M. IV/9.
- ⁷³ Péterffy Mihály: A szentábrahámi unitárius egyházközség. története. Ekg.M. V/27.
- ⁷⁴ Ürmösi Kálmán: A szentgerincei unitárius eklézsia. KerMagv XXIX(1894). 83.
- ⁷⁵ Kelemen Árpád: A székelykáli unitárius egyházközség vázlatos története. Ekg.M. IV/10.
- ⁷⁶ Kozma Albert: A székelykáli unitárius egyházközség története (kézirat) 16.
- ⁷⁷ Koncz József: A muzsnai orthodox és unitárius atyafiak tusakodása a XVII. században. KerMagv XIX(1884). 95.
- ⁷⁸ Mátyás János: A székelymuzsnai unitárius egyházközség. Ekg.M. VI/16.
- ⁷⁹ Kiss Tilhamér: Adatok a székelymuzsnai unitáriusok meglévő és régebbi templomairól. EKTI A. II. 86/20.

- ⁸⁰ Sándor János: A székelykeresztúri unitárius gimnázium története. Székelykeresztúr 1896. 5.
- ⁸¹ Uo. 6.
- ⁸² A székelykeresztúri unitárius egyházközség története. Ekg.M. V/24.
- ⁸³ Gálfalvi Sámuel: A szentmiklósi eklézsia történetének leírása. Ekg.M. V/26.
- ⁸⁴ Pap Sándor: A szentháromsági unitárius egyházközség történetének adatai. Ekg.M. IV/12.
- ⁸⁵ Kelemen L.: I.m. KerMagv LIV(1922). 179.
- ⁸⁶ Varga Dénes: A tordai unitárius gimnázium története. Torda 1907. 44.
- ⁸⁷ Uo. 48.
- ⁸⁸ Lőrinczi Géza: A tordai unitárius templom története. EKTI A II. 86/31.
- Benczédi G.: Tordai unitárius papok. KerMagv XXIII(1888). 94.
- ⁸⁹ Halmágyi Károly: Tordai unitárius egyházközség története. Ekg.M. II/18.
- ⁹⁰ Sebes Pál: A torockói unitárius egyházközség templomának építési története. Ekg.M. II/16.; Németh István: A torockói unitárius templom és torony. Ekg.M. II/18 és EKTI A. II. 86/52.
- ⁹¹ Benczédi G.: Torockói papok. KerMagv XXVI(1981). 160.
- ⁹² Osváth Gábor: Ürmösi egyházközség. Ekg.M. VII/6.
- ⁹³ A várfalvi unitárius egyházközség története. Ekg.M. II/12.
- ⁹⁴ Saját lejegyzésem. 1981. okt. 4-én.
- ⁹⁵ Péter Sándor: A városfalvi unitárius egyházközség története. Ekg.M. VI/19.
- ⁹⁶ Kelemen L.: I.m. KerMagv LIV(1922). 180.
- ⁹⁷ Varga D.: I.m. 46.
- ⁹⁸ Sándor J.: I.m. 16.
- ⁹⁹ Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története I—II. Kolozsvár 1935. I. 253.

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

TÖRÖK ÁRON

„EMLÉKEZZETEK VISSZA...”

Zsid 10, 32, 35—36, 39

Olyan a mi egyházunk története, hogy amidőn visszalapozunk abban, amikor múltira emlékezve ünnepelelünk, az öröm és fájdalom érzése egyaránt uralja szívünket. Így vagyunk ebben az órában is. Mert ünnepelelni, emlékezni gyűltünk össze ebbe a gyönyörű templomba. A maga nemében egyedülállónak mondható kálnoki unitárius fatorony építésének 200 éves évfordulóját ünnepeleljük. Egy maréknyi gyülekezet egykori hősi tettét, melyre — hivalkodás nélkül — igaz büszkeséggel tekinthetünk ma is.

S hogy ez az ünnep ne csak lelket melegítsen, de öntudatot is világítson s az új idők ölen is áldozatvállalásra késztesen, szükségesnek tartom vázlatosan felemlíteni, de legalábbis érzékeltetni azt az egyháztörténelmi korszakot, melyben sok küzdelmet állottak ki elődeink, míg a veszteségek romjain elkezdheték az egyház újraépítését. Célomat elérendő káténkat hívom segítségül. A 27. kérdés így hangzik: *Mi történt Dávid Ferenc halála után?* A felelet pedig ekképpen szól: „Dávid Ferenc halála után egyházunk történelmében nehéz korszak következett. Kezdetben a felekezeti türelmetlenség, később a politikai elnyomás súlya is ránehezedett egyházunkra. Öseinknek, építés helyett, önvédelemre kellett fordítaniok minden erejüket. E nehéz küzdelemben elveszett sok templomunk, egyházközségünk és híveinknek mintegy 3/4 része. A teljes megsemmisüléstől Isten gondviselése, a vallásszabadság törvénye és a hívek egy részének hősi kitartása mentette meg egyházunkat.”

Ez a nehéz korszak csaknem 300 esztendeig tartott, de két évszázad ebből különösképpen nehéznek mondható. E két század alatt a török hódoltság, a tatár betörések és fosztogatások, valamint az osztrák elnyomás igájában nyögött Erdély népe. Szenvedtünk mi is I. Lipót, III. Károly és Mária Terézia uralkodása idején. Kifogásolták anyanyelvünket, semmibe vették haladó vallásos gondolkozásunkat. Hitelődeink csak az apostol meggyőződésével tudták átvészelni e nehéz korszakot, és vele együtt vallották: „Mindenütt nyomorgattatunk, de meg nem szorítottunk; kétségeskedünk, de nem esünk kétségbe; üldöztetünk, de el nem hagyatunk; tiportatunk, de el nem veszünk!” (2Kor 4,8—9)

Alig van egyház, melynek inkább szüksége volna ezekben az időkben az újrakezdés tehetségére, mint éppen a mi egyházunknak. Sajátos

Elhangzott a kálnoki fatorony építésének 200. évfordulója alkalmával, aug. 30-án tartott istentiszteleten.

helyzetünkben talán éppen ennek köszönhetjük, hogy a bennünk szunnyadó erő alkotásra készítet ma is. Mert mi a költővel vallottuk: „Én csak egy kis fatornyú templom vagyok, / Nem csúcsíves dóm, égbeszőkenő; / A szellemóriások fénye rámragyog, / De szikra szunnyad bennem is: Erő. / S bár irigykedve, holtig bámulom / A dómok súlyos, drága titkait, / Az én szívem is álmok temploma / És Isten minden templomban lakik.“ (Reményik S.)

Ezzel a bennünk szunnyadó erővel és azzal a meggyőződéssel, hogy Isten minden templomban lakik, küzdöttünk századokon át hitünk szerint a legnemesebbekért: Istenért és az emberért s mindkettő felelősségteljes szolgálatáért. Ez az erő és tudat sugalmazta nekünk, hogy az elveszített templomainkat és tornyainkat újra lehet ismét rakni, s hogy „amit nem kezdhettünk újra, csak azt szabad megsíratni.“ (Horváth I.) Ennek az erőnek tudata képesített arra, hogy ne vessük el bizodalunkat, hogy békeséges türéssel Isten akaratát cselekedjük, aki nem meghátrálásra és elveszésre, de hitre és életre teremtett minket! Hát nem éppen azért adta-e egyházi életünk élére azokat a vezetőket, akik bátor magatartással, bölcs életlátással valósággal rákényszerítették testi és lelki szemünket, hogy ne csak azt lássuk könnyeinken át szüntelen, ami elveszett, de vegyük észre azt is, *ami megmaradt!* Csak így nőhettünk fel emberiségünkben és vallásosságunkban annyira, hogy amikor mások lemondóan és mindenbe beletörődötten azt sóhajtozták, hogy: „A világ egy istenszötte szőnyeg, / Mi csak a visszáját látjuk itt / És néha, boldog perceinkben / a Színéből is valamit, —“ akkor mi vallani tudjuk: „Én nem hiszek az elrendelésben, / Mert van szívemben akarat. / S tán ha kezem másként legyintem, / A világ másfelé halad!“ (Babits M.)

Mintha csak azt mondtuk volna ezzel: világszőnyegét Isten elsősorban legnemesebb teremtményének szötte, vele együtt, és azért szötte, *hogy a színét lássa itt*, s csak néha, boldogtalan perceiben a visszájából is valamit. Így vallani azonban csak azok tudnak, akik egyéni és közösségi felelősségtudattal járják az életutat, tűznek célokat maguk elé s hoznak meg minden lehető áldozatot azok elérése érdekében.

Constantin Brâncuși, a világhírű román képzőművész mondotta: „A szenvedések erősítik meg az embert, amelyekre több szükség van a nagy jellem kialakulásához bármilyen élvezetnél. Ezen túl pedig azt hiszem, mindenki maga felelős azért, hogy mi fog történni vele.“ Milyen igazak ezek a szavak! És mennyire megszívlelendők azok is, melyeket Tamási Áron 1937. október elején a marosvásárhelyi találkozón mondott: „Mindenkori felelős a munkában: mutassatok hát emelkedett lélekkel utat. Adjátok vissza a szónak (és a tettnek!) erkölcsi tartalmát, nemzeti súlyát, emberi hitelét. Gondoljatok arra, hogy vizsgán álltok népetek előtt s hogy [...] történelme rajtatok keresztül azt a generációt fogja megmérni, amely ma a legnagyobb felelősséggel tartozik népének. Legyen mindenkinek eltökélt vágya és szándéka, hogy ő nem fog könnyűnek találtathatni. Hősnek kell lenni! És miért ne lehetnétek, hiszen hősei [...] törvény szerint minden népnek voltak és vannak súlyos időkben.“ Megrázóak és meggondolkoztatóak ezek a szavak. Csak a népéért mélyen érző lélekből fakadhattak fel egykoron. Templom- és toronyépítő hős elődeink az egyéni és közösségi felelősségtudat birtokában, két-háromszáz évvel ezelőtt, Kálnokon megtették a magukét. Ezért ünnepelünk lelki megfátottsággal rájuk emlékezve ma is. Minden, ami itt elhang-

zik, múltat idéz. De a történelmet csak azok írják tovább, akik önmagukkal, a mával is szembe mernek nézni. Éppen ezért én most Tamási Aron szellemében ezt mondom: mindenki felelős a munkában. Mutassatok hát emelkedett lélekkel utat. Adjátok vissza az Isten és az ember, a templom és az egyház szeretetének és az értük való áldozathozatalnak apáink és nagyapáink korabeli, ősi értelmezését és gyakorlatát. Gondoljatok arra, hogy vizsgán álltok anyaszentegyházatok előtt, s hogy a romániai unitárius egyház történelme rajtatok keresztül azt a nemzedéket fogja megmérni, amely ma a legtöbb felelősséggel tartozik egyházának. Legyen mindenkinek eltökélt vágya, komoly, határozott szándéka, hogy ő nem fog könnyűnek találtatni. Hősnek kell lenni. S miért ne lehetnétek, hiszen hősei minden egyháznak voltak és vannak.

Ez a hősiesség túl mutat a mán. A jövőbe látni készlet. Azt mondják, hogy messzire előrelátni valami — de ezt az egyén is megteheti —, odaérni azonban egészen más dolog, ezt csak közösen, együtt tehetjük meg! Éppen ezért hirdetem nektek ebben az ünnepi órában, hogy mint külön élő kövek „épüljete fel lelki házzá“. S ne csak önmagatok, hanem az utáthatók következő nemzedéket, gyermekeiteket és unokáitokat is építsetek bele ebbe a láthatatlan épületbe, hogy egyháztörténelmi folytonosságunk meg ne szakadjon soha. De íródjon a történelmünk az új élet új hőseinek keze, munkája, áldozata, helytállása, magatartása által felelősséggel, komolyan, szépen.

Legyen ott a mi egy Istenünk, ahol az élet mindenre teret nyújt nekünk, s ahol a küzdelem és a keresztény türelem, jövődő élet számára áldott gyümölcsöket terem. Amen.

HUSZTI JÁNOS

EGYÜTT JÉZUSSAL

Jn 14, 23

Emberi természetünk egyik igénye, hogy elválásaink alkalmával jó tanáccsal, figyelmeztetéssel látjuk el szeretteinket. Amikor búcsút veszünk, akaratlanul is kimondjuk: „Vigyázz magadra!“ Hosszabb vagy rövidebb időre szóló elválások lelki igénye, de egyben kényszere is ez. Ki ne állt volna pályaudvar peronján, induló vonat előtt vagy annak ablakában úgy, hogy ne mondta vagy ne hallotta volna ezt a figyelmeztetést. De gyakran elhangzik otthonok ajtajában, hajóállomások felvezető hídjá és repülőterek vámfolyosói előtt is. De találkozunk az aggodás érzéséből fakadóan ott is, ahol a jó szó a szenvedésen akar enyhíteni. Mert halljuk kórházak folyosóin, kórtermek betegágyai mellett, a könnyeket néha alig leplező mosolyok kíséretében. A megnyugtató igényével fellépő, jóra intő figyelmeztetések azonban nemcsak személytől személyig vagy családtól családig hangzanak el, hanem szólhatnak kis vagy nagy közösségekhez is.

A jó kívánságokat közlő emberi megnyilatkozások azonban mindig valamilyen elkötelezettséget is igényelnek, mivel a figyelmeztetések nyomában kérdések is sűrűsödnek: hívsz? — vársz? — szeretsz? — gondolsz reám? — törödsz velem? — megsiratsz, ha nem jövök? — A figyelmeztetés, a feltett kérdés csak úgy ad megnyugtatót, ha a válasz igenlő, ha a felelet jóváhagyó: igen! hívlak, várlak, szeretlek, gondolkod rád, törődöm veled és megsiratlak, ha nem jössz. Kimondott szavak, egyszerű tömondatok, de bennük egy-egy élet számára mégis egy egész világ sűrűsödik össze. Megnyugtátnak vagy megremegettetnek, örömről mosolyát rajzolják arcunkra, vagy hálnak könnyeit csalják szemünkbe. Az igenlő válaszok után bennünk ébredő érzéseket mi boldogan fogadjuk és maradandó kincsünként őrizzük. De jaj annak, akit megcsalnak a szavak, becsapnak a megnyilatkozások, mert a lélek öröme keserűséggé változik, a reménytől fűtött vágy csalódásra fordul. Sajnos van ilyen is, mert az élet erről is tesz néha szomorú tanúbizonyságot.

Érzéseink azonban nemcsak emberekhez kapcsolódnak. Más tényezői is vannak életünknek, melyek lobogó vagy széttört állapotot teremthetnek érzéseinkben. Hazám, szabadság, szülőföld, édesanyám, vagy amikor teljes jelentőségében átérezve mondjuk ki, hogy élet és halál. Érzéseink végtelen skáláján ilyenkor a legszebb és legnemesebb hangok szólalnak meg. A szavak, ha szívünkig jutottak el, megerősítenek vagy megsebeznek, elkápráztatnak vagy elvakítanak, felemelnek vagy a mélybe húznak, de éppen ezért életünknek elengedhetetlen részei, sorsunk és létünk tartozékai. A történelem folyamán sok-sok bölcsnek, lánglelkű prófétának, népe sorsa felett aggódó szabadsághősnek az élete a szent bizonyosságtevője ennek. Jézus előtt és Jézus után egyaránt. Az ő áldozatos élete azonban mindezt csillogó fényvel szépítette meg. Akár példázataira vagy a gyógyítások után megnyugtató, hitet erősítő szavaira, akár a Hegyi beszéd örökérvényű tanításaira vagy a vallás lényegét a szeretet parancsolatában/summázó kijelentésére, akár az Isten országát építő felhívására vagy a golgotai kereszten elmondott imádságra gondolunk. Szavak, beszédek, intelmek, figyelmeztetések, imádságok, melyek mind az ő mély hitet hordozó és őszinte szeretetet árasztó szívéből fakadtak. Mennyi szépség és életformáló erő árad ezekből! Felemelnek és vigasztalnak, megnyugtátnak és előre mutatnak, hogy kinek-kinek életében hivatást betöltő lánggá, lelket gazdagító ihletté váljanak. Ezek a tanítások a reális lét megszépítői lettek, a lélek megtisztulásának és az ember felemelkedésének biztosítékai. Elkötelezettség és zálog arra, hogy az ember Isten gyermeke, és így a legnemesebb teremtmény, akire szeretetéből fakadóan visel gondot a mi Atyánk. Bár meghalt mindezt a kereszten, mégis bizonyosságát adta annak, hogy vele, de minden ember-testvérével is, nemcsak a szenvedés és a megpróbáltatás, de az egymásért vállalt élet öröme is összekapcsol.

Így nem tarthatta maga sem soknak és nagynak élete feláldozását a Golgotán azért, hogy az akkor még nem értett, de később és ma is mind érthetőbbé váló közösségbe, a szeretet nagy közösségébe vezesse mindazokat, akik őt követik és életeszmenye megélését vállalják.

Titkos megérzéssel Jézus elkövetkezendő haláláról beszél a benne bízó és őt követő tizenkettőnek, akiknek élete szent feladatává válik majd, hogy továbbadják nagy és áldott lelki örökségét. Az eszme nem bukhat el, ha az eszme hordozójának cserépedénye össze is török.

Írni, olvasni alig tudó kis közösség a tanítványok csoportja. Így hát minden, amit mond, csak az élő szó erejében maradhat fenn mindaddig, míg akad valaki a késői utódok közül, aki az elkövetkezendő évszázadok, sőt évezredek fiaira és leányaira gondolva, feljegyzi azt és írásban örökíti meg. Itt azonban még csak szavakról, beszédekről nyilatkozhat ő maga is, melyeket ha valaki megtart, ha elfogad vagy befogad, ha feltétel nélkül magáévá teszi a személyéhez kapcsolódó tiszteleten keresztül, akkor azt az Atya is szereti. Mert így a Jézusban munkálkodó lelkület is tulajdona lesz az Őt szeretőnek és beszédeit elfogadónak. És akkor az út is közös lesz Isten országa felé.

Szóltunk az őszinte aggodást kifejező búcsúzásokról, a szívből fakadó figyelmeztetésekről, melyek mind az egymáshoz tartozás örömeinek és egyben az egymástól való elszakadás félelmének a kifejezői. És szóltunk arról is, hogy ezek a megnyilatkozások mindig valamilyenfajta elkötelezettséget is igényelnek. Ennek örökérvényű igazságát és elévülhetetlen szépségét tükrözi az alapige szerinti jézusi megnyilatkozás, mert a vigasztalás lelkülete és az elkötelezettség készsége van benne. Ez a két legnagyobb isteni adományra, mint létünk lelki tartalmára, épül fel és abból fakad: a hit és a szeretet. Ezek nélkül sivár és értelmetlen lenne a létezés az ember számára. Gondolatban és érzésben veled vagyok az úton. Milyen sokszor elhangzó közlés, üzenet ez egyik szívtől a másikig. De tartalmatlan és üres lesz, ha nincs benne a szív szeretete és az ebből fakadó hit.

Sohasem vallottam azt, hogy a Biblia könyvei számomra egyenlő értékűek. De még az evangéliumok különböző fejezetei sem egyazon és egyértelmű hatást váltanak ki belőlem. A különböző események és megnyilatkozások más és más hatással vannak rám, különböző érzelmi állapotot idéznek elő bennem. De azt hiszem, így van ezzel más is. A szomszédhoz lélek mindig azt keresi, amitől lelke szomszédja enyhül. Egy azonban bizonyos, és pedig az, hogy a hitről és szeretetről szóló tanítások mindig, minden körülmények között, és minden ember lelke számára időszerűek és fontosak. Állandó és megszakíthatatlan szüksége és igénye van e kettőre a léleknek. Mert a lét titkai megismerésének, önünk feltárásának, képességeink kifejtésének és együttélésünk követelményeinek, egy állandó és folyamatos türelemnek és egymásra hatásának elengedhetetlen feltétele mindkét lelki tulajdonság. Alkotni, építeni, az életet előbbre vinni, nemcsak a magunk, hanem a mindenki örömeire és boldogságára is, csak hittel és szeretettel lehet. Minden időben és minden alkalommal érvényes Augustinus elévülhetetlen mondása: „Szeress és akkor tehetsz, amit akarsz!” — Mert a szeretet mindig megéretteti veled és megsúgja neked, hogy mit szabad, vagy mit kell tenned, és mi az, amit nem. És ha cselekvéseink indítéka a szeretet, akkor a végrehajtásban, a megvalósításban, a kiteljesítésben erőforrás, segítség a hit.

„Az érzések lelkünk erőforrásai, vagyis minden érzés erő bennünk. Ami pedig erő a lelkünkben, az lelkünk kincse,” írja Jászai Mari egyik emlékeztetésében, és így folytatja: „Ha az érzésünk az értékünk, és így nagyon tudunk szeretni, akkor nagyon gazdagok vagyunk. Minden dicsőségnél, minden tehetségnél többet ér szeretni. Nem az, ha az embert szeretik, hanem az, ha az ember szerethet. Szeretni valakit, felolvasni benne, érte élni, vele élni és vágyódni utána: ez az élet értelme.” Jé-

zusnak ez csaknem minden megnyilatkozásában érvényre jut. Mondja és beszél róla, de egész lényéből is ez sugárzik. Természetes hát, hogy feltételként is odaállítja tanítványai és embertársai elé: „... aki szeret engem és megtartja az én beszédeimet“, és akinek a szeretetére minden hívő és Isten Atyaságát elfogadó lélek vágyik, annak életében ez az állapot bekövetkezik, mert mint ahogy továbbviszi Jézus a gondolatot, az irántam megnyilvánuló szeretetért, az én beszédeimnek a megtartásáért, a beszédek elfogadásáért és a benne foglaltak megéléséért és megvalósításáért „az én atyám is szereti azt“.

Az egész világon ebben az esztendőben emlékeznek a 19. század nagy orosz klasszikusára, Dosztojevskijre, halála 100. éves évfordulója alkalmából. Nagy regénye, a *Karamazov testvérek* megjelenése óta használjuk ezt az irodalmi meghatározást, hogy „karamazovi lélek“, mert éppen a karamazovi lelkiismeretből az egyén drámai felelősségének hangja csendül ki és szól hozzánk, hogy „nemcsak magunkért, hanem a korszakért, a társadalomért is felelősek vagyunk, amelyben élünk“. — Regénye egyik fejezetében felteszi a kérdést: „Némely esetben megakadunk, különösen az ember bűneinek láttán, és megkérdezzük, hogy erőszak kell-e ide, vagy szelid szeretet?“ Válasza ez: „Mindig úgy határozz, hogy a szelid szeretet. Ha egyszer s mindenkorra ezt határozta meg, akkor az egész világot meghódította. A szeretet szelidsége roppant erő. Valamennyi között a legerősebb, amelyhez fogható nincs.“ Ez a bizonyossága annak, hogy a karamazovi lélek, a látszat ellenére sem a halálnak, hanem a fejlődő, előretörő életnek az útja.

A tanítványaitól búcsúzó Jézus vigasztalásában kifejezi a közösségi gondolatot is. Nem te méész, és nem én megyek, hanem megyünk. Nem magunkra hagyatottan botorkálunk, egyéneként külön-külön tántorogva, hanem együtt. Együtt vele, és hozzá, Istenhez, a szeretet forrásához. És ott lakozunk, vagyis elnyerjük, megéljük azt az állapotot, amely a megnyugvásnak, a megbékélésnek az állapota. Viszályt, ellentétet, háborúskodást megszüntetve, az emberiség legnagyobb és legnemesebb céljainak a valóra váltásában megtaláljuk az együttthaladás közös útját.

Kérdések-feleletek. A kérdések válaszokra várnak és a válaszok nem lehetnek mások a hívő ember számára, mint az igazi jézusi hitben és szeretetben fogant beszéd megtartása, megélése és a jézusi eszmények valóra váltása. Ámen.

SZÁSZ FERENC

A BETEGEKNEK SZÜKSÉGÜK VAN ORVOSRA

Lk 5,31—32

Washingtonnak egyik központi utcáján egy különleges óra van elhelyezve. Érdekessége abban áll, hogy nem az időt méri: azt mutatja, hogy óránként, percenként, sőt másodpercenként hogyan módosul a föld lakosainak száma. Eszerint bolygónk lakossága percenként 172, napon-

ként 250 000, évenként 90 millió emberrel növekszik. Ezek a számok meggondolkoztatnak, bár nem sokat mondanak annak, aki éljen a világ bármely pontján, emberiség alatt azt a pár száz, pár ezer embert érti, akivel mindennapi élete, tevékenysége egybekapcsolja.

Azért éreztem szükségét e számadatok megemlítésének, mert egybe szeretném kapcsolni azokat egy másik számadattal. Ezt nem egy hasonló óra, egy technikai csoda tartja számon, hanem az emberi szív, az emberiség közös gondja, testvéri szeretete: a Földön élő 4,5 milliárd emberből, amennyit ez az óra a tavaly nyáron mutatott, 450 millió ember valamilyen szempontból olyan hiányosságban szenved, amely megkülönbözteti őket az emberiség nagy többségétől: 450 millió testi fogyatékos ember él a földön. Az ENSZ, amely ezeket az adatokat számon tartja, szenvedő embertársainkra gondolva, gondoljaik könnyítésén, helyzetük javításán fáradozva az idei évet a rokkantak, testi fogyatékosok nemzetközi évének nyilvánította, rájuk irányítva az egész világ figyelmét.

Nem volnánk földünk és korunk hűségesei gyermekei, ha nem kapcsolódnánk be mi is ennek az egyetemes együttérzésnek, összefogásnak az áramkörébe. Tudjuk, hogy társadalmunk intézményesen oldja meg a kérdést, mindannyiunk anyagi segítségét személytelenül juttatva el azoknak, akik országunkban és a világ többi táján erre rászorulnak. Így ezen a vasárnapon nekünk inkább az a feladatunk, hogy hívő emberek módjára elgondolkozzunk azon: mit jelent a testi, lelki épség és a rokkantság, lehet-e orvosra a rokkant ember, hol, kinek a személyében, milyen módon? Bár nekünk természetesnek tűnik, hogy mindaddig, amíg egészségesek vagyunk, ne gondoljunk e kérdésekre, de az, hogy a földön annyi rokkant ember él, ahány gyermek öt év alatt születik, együnkünk számára sem lehet közömbös. Annál is inkább, mert földi életünkben kevés olyan érték van, amely annyira törekény és mulandó lenne, amelyre annyi veszély leselkedne, mint a testi épség és egészség, amelyet egyik napról a másikra elveszíthetünk. És azért sem lehet számunkra közömbös e kérdés, mert sajnos nemcsak testi, hanem lelki rokkantság is van, s ha elkészülhetne egy ilyen irányú statisztika is, azt hiszem, sokkal borúlátóbb lenne, mint az előbbi.

Útmutatásért, eligazításért Jézushoz fordulunk. Az ő korában is ezek a kérdések elevenen éltek az emberek lelkében. Az evangéliumok egy része a beteg, a rokkant emberekkel és csodálatos gyógyulásukkal foglalkozik. Azt is valószínűnek kell tartanunk, hogy Jézus közeledtének hírére nem az egészségesek voltak azok, akik elsőként indultak el a városkapuk, faluszélek felé, hanem a betegek: a testi és lelki rokkantak siettek fogadni azt, akit megelőztek szavai: „Az egészségeseknek nincs szükségük orvosra, hanem a betegeknek. Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, hanem a bűnösöket a megtérésre.“ És — az evangéliumok szerint — Jézus meggyógyította mindazokat a bénákat, csonkákat, vakokat és süketeket és egyéb betegségben szenvedőket, akik reménykedve elébe mentek és tőle várták gyógyulásukat.

A mai tudomány — és természetesen mi is — kételkedve viszonyulunk ezekhez a tudósításokhoz. Kételkedünk: Jézus csodatevő hatalmában, és arra a kérdésre, orvos volt-e Jézus? így válaszolunk: nem, nem volt orvos. Nem adhatta vissza a bénának izmai erejét, a vaknak látá-

sát, a süketnek hallását. És jogos a kételkedés. A felolvasott bibliai versek is ezt tanúsítják: Jézus maga mondja meg, miben áll az ő gyógyítói hatalma, hogyan kell azt értelmezni. Ő azért jött, hogy a megtérésre hívja el a beteg embert, a beteg világot: az Istenhez közel álló élet az Őbenne való gyógyulás örömuzenetét hozta el és hirdette. Igen, Jézust mi is nevezhetjük nemcsak tanítónak és prófétának, hanem orvosnak is abban a közvetlenségben és segíteni akarásban, amellyel ő a szenvedő emberhez közelített, és amellyel hozzánk is közeledik.

Sokkal érthetőbbnek tűnik előttünk Jézusnak orvosként való beállítása az evangéliumok által, ha ismerjük azt a korabeli felfogást, amely a rokkantságról, a betegségről kialakult. Minden csapást, amely őt érte, Isten büntetésének tartott a Jézus korabeli ember.

A vakot Isten büntette meg szemévelága elvesztésével — mondta — és megvetette titkos bűneiért vagy szemmel is látható gyarlóságaiért. Az alamizsnát nem tagadta meg a Templom lépcsőit, az utak szélét elfoglaló koldustól, sőt nagyon is látványosan dobta elébe, de szívében nagyon ritkán lobbant lángra a szájalom vagy a szeretet szikrája. Jézus volt az első, aki meghallotta a néma segélykérés szavát is, aki átérezte, milyen nagy szükségük van ezeknek az embereknek a közvetlen barátságos szóra, az Atyában való hitre és reményre, és gyógyította — ő, nem az esendő és gyenge, nyomorék testet, hanem a magányosság, megalázottság, reménytelenség és hitevesztettség betegségén senyvedő lelket.

Mi távol állunk attól, hogy a rokkantságot Isten büntetésének tartjuk. Nem mondjuk: megverte az Isten, ki tudja mit követett el. Tudjuk, hogy a magyarázat valahol mindig az emberi vigyázatlanságban, tudatlanságban, közönyösségben rejlik. Valamiben azonban mi is távol állunk attól a felfogástól és magatartástól, amely Jézust jellemezte. Van gondolkodásunkban egy alapvető tévedés, amely a mi korunk sajátos félreértéséből fakad. Az emberben, aki test és lélek csodálatos összhangjában áll előttünk, a mai kor gyakran csak a testet látja, a testre helyezi a fő hangsúlyt. Felismertük a testi egészség értékét, de elhanyagoltuk a lelket. A legvégzetesebb csapásnak tartjuk, ha valaki egyik nappól a másikra, baleset következtében, ágyhoz kötött rokkanttá válik, elveszti látását, hallását. És ha minket sújt a baj, mindent, amink van, odaadnánk azért, hogy visszanyerjük épségünket, egészségünket. És ha nem sikerül, ha sem az orvos, sem a tudomány nem tud segíteni, céltalannak, értelmetlennek, tehernek érezzük életünket, mint ahogy annak érzi annyi szenvedő embertársunk!

Pedig Jézus ma is megmutatja a gyógyulás útját annak, aki őhozzá fordul! A lelki élet végtelen, korlátoktól mentes világát tárja fel az előtt, aki úgy érzi: minden elvégeztetett. Eszünkbe juttatja, hogy az ember nemcsak test, hanem lélek is, s ennek épsége, egészsége nem ismer akadályokat! A szellem birodalma nyitva áll minden ember előtt, aki Istenhez fordul. A lélek gazdagsága, ereje, szépsége legalább annyit ér, ha nem értékesebb, mint a testé! Nem az az egész ember, akinek ép testében egy elsatnyult, rokkant lélek tengődik, hanem az, aki beteg is, ha kell, szembe tud nézni új helyzetével, újra képes kezdeni életét, hogy hittel és bátorsággal betöltse Istentől kapott hivatását! Sokan vannak, tudom, akikbe az Istenhez hívó szó, a megtérésre szó-

ító evangélium nem tud bátorságot önteni, vagy akikhez nem talál el, de hányan voltak és vannak, akik akkor ismerték fel a legvilágosabban Isten szellemarcát, amikor homályba borultak előttük a világ fényei! Homérosz, az ókor vak költője a legvilágosabban „látta“, ismerte korát és korának emberét. Ma az egész ókori világot az ő „szemén“ át látjuk.

Amikor csend borul a betegre, talán akkor hallja meg a legtisztábban Isten szavát. Beethoven, a zeneszerző süketen is alkotott, s ma az ő muzsikájában mi is megérezzük az ihlető szellem jelenvalóságát! Amikor a láb, a kéz nem engedelmeskedik az akaratnak, akkor lesz a legacélosabb a lélek! Egy folyóirat képeket közölt testi fogyatékosok sportvetélkedőjéről: kezük csonkjá között fogták a teniszütőt; a vízből kimagasló gyönyörű atlétáról senki sem mondta volna meg, milyen fogyatékoságban szenved, ha a kép alatt nem írja: még gyermekkorában vesztette el fél lábát! Céljuk nem egymás legyőzése volt, hanem gyengeségük, fogyatékoságuk legyőzésével a hit és akarat erő diadalát bebizonyítani önmaguknak, embertársaiknak. Megmutatni azt, ők nem összetört és félredobott bábjai az esetlegességnek és körülményeknek, hanem lelkes lények, és a lélek csodadolgokra képes! A vietnami háborúból hazatért katonák rokkantan is elszántabb védelmezői a békének, mint az egészségesek. Akik valamikor harcokocsikon ülve engedelmeskedtek a halál parancsszavának, ma törékeny tolókokcsiban ülve vonulnak fel, harcba szállva a mások életéért!

Igen, aki Istenre támaszkodik, az mankóval járva is magasabbra emelkedhet, mint ép és egészséges embertársai! Ez az az örömuzenet, amelyet Jézus a ma rokkant embere felé küld: van orvos és van gyógyulás mindenki számára: Isten és a hozzá megtért élet! És ha testünknek, ennek az általa adományozott drága és tökéletes eszköznek a megrokkánása százszoros csapás is, úgy ezerszeresen az a lélek rokkantsága.

Nekünk is szól hát, mind a négy és félmilliárdunknak az üzenet, mint figyelmeztetés, mint a lelkünkkel szembeni felelősségre figyelmeztető felhívás. Akkor, amikor az idejében különösen nagy szeretettel fordulunk szenvedő embertársaink felé, jusson eszünkbe: minden épesség és egészség forrása — Isten, aki várja azt, hogy időről időre mérítsünk belőle, hogy újjászülessen benne a lelkünk. Zárjuk hát szívünkbe, mint drága tudást, a gyógyulás örök reményét s a költő szavait, amelyekkel olyan szépen kéri azt az Istentől:

„Én Istenem, gyógyíts meg engemet! / Nézd: elszárad a fám, / A testem-lelkem fája... / De épek még a gyökerek talán. / A tompa, tunya tespedés alatt, / Gyökereimben: érzem magamat, / És ott zsong millió melódiám. /

Én Istenem, gyógyíts meg engemet! / Hiszen — nem is éltem igazában. / Csak úgy éltem, mint lepke a bábban, / Csak úgy éltem, mint árnyék a fényben: / Rólam gondolt roppant gondolatod / Torz árnyéka-képpen. / ...

Én Istenem, gyógyíts meg engemet! / Én szeretni és adni akarok: / Egy harmatcseppért is — tengereket. / S most tergereket látok felém jönni, / És nem maradt egy könnyem — megköszönni.“

Amen.

AZ EMBERT TETTE MÉRI

Lk 6,43—46

Gyümölcsringató őszi napon ment ki kertjébe a gazda, szemrevételezni a fákat. Megállt egy törpe növésű ágas-bogas fa mellett. — Vén, ki kellene vágni! — gondolta, míg keze a közeli ágakról kínálkozó gyümölcsök után nyúlt, majd gyümölcsét izlelgette ajka. Csodákozva kapta fel a fejét: Érett, ízletes, pompás gyümölcs! — A fa megmarad! — állapította meg. Nem rossz az a fa, amely jó gyümölcsöt terem.

A gazda továbblép. Mutatós, sima ágú, büszke fa mellett áll meg. Fürkészőn vizsgálni kezdi. Kevés gyümölcs az ágak hegyén. Elérni is nehéz. S amit szakít, attól is savanyú fintorba ráng az ajka... Nem jó az a fa, amely rossz gyümölcsöt terem!

— Miért mondjátok nekem: Uram, Uram, ha nem teszitek, amit mondok? Miért mutogatjátok magatokat jó gyümölcsöket termő fa képében, ha nem teremtek jó gyümölcsöket?

Váratlan fordulat a jézusi kérdés annak, aki a történet folytatását várná. Rádöbbsenti a hallgatót, hogy a példázatban róla — életéről és cselekedeteiről — van szó. Jézus példázatában a fa: az embert jelképezi. Olyan az ember is, mint a fa. Értékét gyümölcseivel mérik. Az embert is tette méri.

A gyümölcs a föld áldott, tápláló nedveiből és a Nap simogató sugaraiból keresztezett — édesített és önmagát kínáló — áldás, ajándék. A jó ember cselekedetei is ilyenek: a föld szükségeiből fakadó, Isten nap-sugaras szeretetéből táplálkozó, s a szív melegével édesített életáldások. Jó ember az, aki ilyen gyümölcsöket terem!

— Miért mutogatjátok magatokat jó gyümölcsöket termő fa képében, ha — „nem teszitek, amit mondok“?

Megragad ez a szó: mutogatjátok magatokat. Mikor „mutogatjuk magunkat“? Akkor, ha tulajdonképpen nem vagyunk olyanok, amilyeneknek látszani akarunk, szeretnénk. Ilyen önmagát mutogató — a jó gyümölcsöket termő fa képében tetszelgő —, de a valóságban nem ilyen emberekről szól Jézus, amikor a képmutatókról beszél: — Vigyázzatok: a jó cselekedeteket ne az emberek előtt gyakoroljátok, hogy mutogassátok nekik magatokat... Amikor tehát adományt adsz (jót cselekszel), ne kürtöltess magad előtt, ahogyan a képmutatók teszik (Mt 6,1—2). Amikor imádkoztok, ne legyetek olyanok, mint a képmutatók, akik szeretnek a zsinagógában és az utcasarkokon állva imádkozni, hogy mutogassák magukat az embereknek (Mt 6,5). Amikor pedig böjtöltök, ne nézettek komoran, mint a képmutatók, akik eltorzítják arcukat, hogy lássák az emberek böjtölésüket... (Mt 6,16).

Mi a közös jellemző e típusokban? Nem olyanok, mint amilyennek mutatni akarják magukat. Látszat-emberek. Mert: nem szívből ad — s épp szűkkeblűségére vet fényt az, ahogyan ad! —, aki mutogatja ma-

gát; nem szívből imádkozik, és nem a lélek szükségéből böjtöl az, aki mutogatja magát.

Miért mutogatjátok hát magatokat jó gyümölcsöket termő fa képében, holott nem teszitek, amit mondtok? — kérdi Jézus. Önmagatokat csaljátok meg. Istent nem lehet megcsalni. Teremjete jó gyümölcsöket, hogy akik részesednek jó cselekedeteitek gyümölcseiből, dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat!

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK

Egyházi közgyűlések

A *Maros-Küküllői* egyházkör szept. 5—6. napjain a jobbágyfalvi egyházközségben tartotta évi közgyűlését, amelyen az Egyházi Központ képviselőjében jelen volt dr. Gyarmathy Árpád főgondnok és dr. Erdő János főjegyző.

Közgyűlés megtárgyalta az esperes évi jelentését, a különböző bizottságok előterjesztését, a képviselőtanácsi leiratokat és az 1982. évi költségvetést. A szept. 5-én tartott esti istentiszteleten a szószéki szolgálatot Kiss Z. Mihály csokfalvi lelkész végezte, az énekvezéri teendőket Májai Zsigmond jobbágyfalvi énekvezér látta el. Az istentisztelet keretében Balácsi László szentháromsági lelkész saját megzenésítésében Ady Endre-verseket adott elő citera-kísérettel. A vasárnap de. istentiszteleten Balácsi László prédikált, majd Szász Dénes lelkész ismertette a vendéglátó egyházközség 30 évre visszatekintő történetét.

A *Székelykeresztúr-Udvarhelyi* egyházkör szept. 5—6. napjain a homoródújfalvi egyházközségben tartotta évi közgyűlését. Az Egyházi Központot Sebe Ferenc előadótanácsos képviselte.

A közgyűlés napirendjén az esperes évi jelentése, bizottságok előterjesztései, a főhatósági leiratok ismertetése, valamint az 1982. évi pénzügyi terv szerepeltek. A szombat esti istentiszteleten, melynek keretében megemlékeztek a templom építésének 180. éves évfordulójáról, Fekete Attila firtosváraljai lelkész prédikált, a kántori teendőket Máthé Mária homoródszentpéteri énekvezér végezte. A vasárnapi istentiszteleten Kedei Mózes újszékelyi lelkész végezte a szószéki szolgálatot, az énekvezérit pedig Demeter Dénes városfalvi énekvezér.

A *Sepsiszentgyörgyi* egyházkör szept. 6-án Nagyajtán tartotta évi közgyűlését, melyen a főhatóság képviselőjében dr. Barabássy László főgondnok vett részt. A tárgysorozat főbb pontjait képezték: az esperes évi jelentései, a különböző bizottságok előterjesztései, E. K. Tanácsi leiratok és az 1982. évi költségvetés. A közgyűlési istentiszteleten Kotecz József felsőrákosi lelkész mondott egyházi beszédet, az énekvezéri teendőket Kisgyörgy Mihály árkosi kántor végezte. Az istentisztelet keretében énekelt a felsőrákosi egyházközség énekkara.

Mind a három egyházköri közgyűlés szeretetvendégséggel zárult.

Lelkészi értekezletek

A II. évnegyedi lelkészi értekezleteket júl. 7—14 napjain tartották. A közérdekű előadás tárgyát képezte: *Az unitárius egyház részvétele és állásfoglalása a keresztény világszervezetek keretében a béke megvédése és a vitás kérdések megoldása érdekében*. A teológiai értekezlet dr. Szabó Árpád *Isten egysége* c. előadásával foglalkozott. A Kolozs-Tordai egyházkör lelkészi értekezlete megtárgyalta dr. Lőrinczi Mihály szindi lelkész, *Az Ezékiel-kutatás válsága* c., a Székelykeresztúr-Udvarhelyi egyházkör lelkészi értekezlete pedig Nagy Endre lelkész *A Biblia helye és szerepe a gyülekezeti életben* c. dolgozatát.

Lelkésznevelés

Lelkészképesítő vizsgára jelentkeztek és lelkészi oklevelet szereztek júl. 2-án Balázs Sándor, Kiss Alpár és Sándor Botond gyakorló segédlelkészek.

Szakvizsgát, tett júl. 3-án Szász Ferenc IV. éves hallgató.

Protestáns Teológiai Intézet az I. évfolyam *felvételi vizsgáját* júl. 13—17. napjaiban tartotta.

Az 1981—82. tanév ünnepélyes megnyitása szept. 15-én volt. dr. Erdő János rektor tanévnyitó értekezésében megemlékezett Zwingli Ulrich, a svájci reformáció úttörőjének halála 450. évfordulójáról. Az intézet hallgatóit felhívta, hogy minél többet és jobban tanuljanak és lelkiismeretesen készüljenek az anyaszentegyház és Istenországa szolgálatára.

A tanévnyitó istentisztelet szept. 20-án volt. Szószéki szolgálatot dr. Kovács Lajos püspök végezte, aki prédikációjában hallgatóinkat Isten- és emberszolgálatra való öntudatos felkészülésre buzdította.

Hazafias munka. Az intézet hallgatói szept. 16-tól két héten át a kolozsvári állami mezőgazdasági vállalat keretében részt vettek az őszi termény-betakarításban. Jól végzett munkájukért a vállalat vezetősége részéről elismerésben részesültek.

Személyi változások

Szeptember 1-től *Kotecz József* székelykáli lelkész áthelyezést nyert a felsőrákosi egyházközségbe.

Július 1-től *Balázs Mózes* $\frac{1}{2}$ normás énekvezéri kinevezést kapott az olthévízi egyházközségbe.

A Homoródszentmártoni egyházközség aug. 30-án ünnepélyes ke-retek között avatta föl Zoltán Sándor és Gellérd Imre lelkészek emlékére a templomkertben felállított kopjafákat. Az istentiszteleten, melyen népes gyülekezet volt jelen, egyházi beszédet Báró József esperes mondott. Zoltán Sándor és Gellérd Imre egyházépítő munkásságát méltatták: Kászoni József, Lakatos Gyula, dr. Szász Dénes, Benczó Dénes és Jakab Dénes lelkészek.

Zoltán Sándor emlékét megörökítő kopjafán a következő felírás áll: „Munkálkodjatok, amíg nappal van. Eljön az éjszaka, amikor senki sem munkálkodhatik. Ján. 9,4. — Zoltán Sándor unitárius lelkész 1880—1979. — Boldogok csak a halottak, kik az Úrban halnak meg. Jel 14,13.“

Gellérd Imre emlékére állított kopjafán az alábbi írás olvasható: „Gellérd Imre unit. lelk. 1920—1980. Ó az égő és fénylő szövétnek vala. Ján. 5,35.“

A *kálnoki egyházközség* aug. 30-án emlékezett meg a műemlék jellegű harangláb építésének 200. évfordulójáról. Az ünnepi istentisztelet keretében imádkozott Albert Attila sepsikőröspataki lelkész, egyházi beszédet mondott Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész. Ezután Nemes Dénes helybeli lelkész ismertette a harangláb történetét. Istentisztelet után a gyülekezet tagjai szeretetvendégségen vettek részt.

A *székelyderzsi egyházközség* szept. 13-án ünnepelte műemlék templomának kijavítását. Az istentisztelet keretében dr. Szabó Árpád teol. tanár tartotta az avatási beszédet Kir 8,27—30 és Kor 3,16 alapján. Utána Katona Dénes helyi lelkész ismertette a 700 éves templom történetét és beszámolt a javítási munkálatokról. Az istentisztelet keretében a gyülekezet tagjai úrvacsorával éltek; az úrvacsorára előkészítő beszédet Lakatos Gyula egyházköri jegyző mondotta Mt 11,28 alapján. Az ünnepély szeretetvendégséggel ért véget.

HALOTTAINK

Orbók Gyuláné Csonta Berta, lelkész özvegye szept. 11-én 83 éves korában elhunyt: Szept. 13-án helyezték örök nyugalomra Csokfalán.

Emléke legyen áldott!

Előfizetőink figyelmébe

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1981. évben belföldön és a szocialista országokban 70 lej, amelyet a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj-Napoca, Lenin út 9.) lehet befizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest, VII. Lövölde tér 7. sz. fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból az ILEXIM — Departamentul Export-Import-Presă, P. O. Box 136—137 — Telex: 11226, București, Str. 13 Decembrie nr. 3 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 150 lej, mely összeggel ugyancsak az ILEXIM — Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137 — Telex: 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3. címre fizetendő.

KÖNYVSZEMLE

Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 397 l.

Középkori építészeti emlékeink beszédes, szomorú krónikája ez a könyv. A régi Udvarhelyszék hetvenöt faluját veszi számba a szerző, azokat, amelyekben középkori épület nyomait tudja kimutatni, s mindent elmond, ami az egykori vagy még most is álló templommal, várral, udvarházzal kapcsolatban megtudható. Dávid László egymagában egész kutatócsoport munkáját végezte el két évtized alatt, s a modern tudományos igényeknek megfelelően a helyszíni kutatást, a szakirodalom megállapításait levéltári adatokkal egészítette ki; ahol lehetséges volt, a régészeti feltárások eredményeire is alapozott. Szomorú ez a számbavétel, mert arra utal, hogy nagyon keveset törődöttünk még a múlt században is műemlékeinkkel, számos helyen már csak romok vagy beépített kövek emlékeztetnek a középkorra. E könyvet átlapozva értjük meg igazán Orbán Balázs jó száz évvel ezelőtti leírásainak értékét: számos adatot már csak tőle vehetett át a szerző. S valószínűleg hasonló jelentőségű lesz egy évszázad múltán Dávid kötete is.

Udvarhelyszék középkori műemlékeinek nagy többsége templom. Néhányuk még a XIII. század vége előtt késő román stílusban épül. A XIII. század második felétől a XIV. század első negyedéig átmeneti stílusban építenek 18—20 templomot — vagyis a román stílus rendre felváltja a gótika. A XIV. században az építkezések üteme lelassul, inkább a falképfestés virágzik. A XV. század közepétől a XVI. század közepéig a késő gótika újabb lendületet ad az építkezéseknek, e korszakból származik a legtöbb középkori templom, szám szerint 60, közülük 34-nél nem mutatható ki korábbi építkezés nyoma. A reneszánsz inkább csak a díszítőelemeket befolyásolja. A késő barokk újabb felledülést hoz az építkezésekben, sajnos, ugyanakkor középkori műemlékek egész sorát is elpusztítja, átalakítja. A legszomorúbb, hogy még a múlt század végi modernizálási, építkezési hullámnak is számos középkori emlék eshetett áldozatául. Ami fennmaradt, az sem őrzi tisztán középkori formáját. A szerző megállapítja: „Középkori műemlékeinket az egymást követő stílusok állandóan formálták. Nincs emlékünkhöz, mely változatlanul őrződött volna meg napjainkig, mert arra minden korszak, minden évszázad rátette kézjegyét. Az emlékek tehát csak változásuk

folyamatában ragadhatók meg, történetük a jelenig fut és a jövőbe nyúlik...

A szerző külön érdeme, hogy e fenti megállapításhoz alkalmazkodva a legtöbb esetben egészen a jelenkorig követi a műemlékek sorsát, s így az egyes templomokról szóló fejezetek gyakran kis monográfiává kerekednek. Magán az épületen kívül figyelme kiterjed a festészeti emlékek s más felszerelési tárgyak leírására is. Különösen érdekesek a harangokra vonatkozó adatai.

A kötet 44 oldalas általános és elméleti kérdéseket taglaló bevezető része után ábécé sorrendben következik a hetvenöt udvarhelyszéki helység, s alcímekben adja a leírásra kerülő várrom, templom, kápolna, esetleg emléktárgy nevét. Mindegyik helységről szóló fejezet végén megtaláljuk a szakirodalom felsorolását. Ugyhogy a kötet mint helytörténeti bibliográfia is figyelmet érdemel. Az illusztrációs anyag nagy részét maga a szerző készítette. 364 helyszíni és alaprajz, magyarázó ábra, továbbá 390 fényképfelvétel növeli a könyv dokumentumértékét. Az évszámokkal ellátott névmutató, valamint a helynévmutató megkönnyíti a terjedelmes anyagban való eligazodást.

Dávid László könyve az unitárius olvasóknak, lelkészeknek különösen hasznos munka. *A felsorolt hetvenöt helység egyharmadában, huszonöt faluban középkori eredetű, vagy legalább ilyen emlékeket őrző unitárius templom van, s e templomok együttes szakszerű leírása most történik meg első alkalommal.* Azok tájékoztatására, akik e gyorsan elkapkodott kötethez nem jutottak hozzá, érdemes felsorolnunk a szóban forgó unitárius falvakat: Alsóboldogfalva, Csehétfalva, Énlaka, Fiatfalva, Homoródalmás, Homoródjánosfalva, Homoródkarácsonyfalva, Homoródszentmárton, Homoródszentpál, Homoródszentpéter, Homoródújfalva, Kis-solymos, Korond, Zsákod, Nagymedesér, Oklánd, Rava, Siménfalva, Székelyderzs, Székelyszentmihály, Székelyszentmiklós, Szentábrahám, Tarc-safalva, Tordátfalva, Vargyas. Az e templomokban szolgáló lelkészek szép feladata lehetne a kötet adatainak kiegészítése további kutatások alapján. És éppen e könyv bizonyítja, hogy vidéki lelkészként is érdemes tudományos munkába kezdeni, mert a több éves, évtizedes odaadásal végzett adatgyűjtés, kutatás előbb-utóbb meghozza gyümölcsét.

GAAL GYÖRGY

A romániai magyar nemzetiség, szerkesztette Koppándi Sándor. Kriterion könyvkiadó Bukarest, 1981. 522 l.

A gyűjteményes tanulmányok kiadásával, mint az előszóban is olvashatjuk, az a törekvés jutott érvényre, hogy megjelenésével kiegészítse a Romániában élő magyar nemzetiség életéről és tevékenységéről szóló irodalmat. A közzétett tanulmányok és cikkek által pedig gazdagítsa ismereteinket a románai magyarság politikai, gazdasági, társadalmi helyzetéről, a román néppel való együttéléséről, közös jövőformálásáról.

A kötetben közzétett 27 tanulmányból az első hat a nemzet és a nemzetiség politikai, etnikai és etikai fogalmainak magyarázatára ill. tisztázására vállalkozik és a román—magyar történeti együttműködés

hagyományait, a romániai magyar nemzetiség és a románság történelmi-politikai kapcsolatait tárgyalja.

A fogalmak tisztázása mellett statisztikai és demográfiai adatokat találunk a Romániában lakó magyar nemzetiségről, mely az együttlakó nemzetiségek között számban a legnagyobb, az ország összlakosságának mintegy 8 százalékát teszi ki. Az 1977. évi népszámlálás adatai szerint a magyarság száma 1 705 810, melynek 98 százaléka tizenhat erdélyi megyében él.

A jelenben Románia területén a nemzetiségi kérdés megoldást nyert azért, hogy az egységes román nemzeti állam kialakulását megelőző idők folyamán letelepedett többféle nemzetiségű népek, az egymásmellett élés történeti valóságából kiindulva, a teljes egyenlőség és kölcsönös felelősség alapján állnak. Románia alkotmányának 22. szakasza szerint: „Az együtt élő nemzetiségeknek biztosítva van az anyanyelv szabad használata, továbbá könyvek, újságok, folyóiratok, színházak és minden fokú oktatás a saját nyelvükön. Azokban a közigazgatási területi egységekben, amelyekben a román lakosságon kívül más nemzetiségű lakosság is él, minden szerv, intézmény, szóban és írásban az illető nemzetiség nyelvét is használja.“ E kedvező feltételek között a nemzetiségek együttélése és együttműködése pozitíven segítette és segíti elő az ország új arculatának és életformájának kialakítását, melyben mindenki — nemzetiségi különbség nélkül — cselekvően részt vehet a jövő tudatos építésében.

A kötetben megjelent további írások számadatok és tények felsorakoztatásával körvonalazzák a hazai magyar nemzetiség szellemi életét, tevékenységét, hozzájárulását a tudomány, a kultúra fejlesztéséhez, s vázolják a szépirodalom, a színház, zene és képzőművészet, a történetírás, a természettudományok, orvostudomány és gyógyszerészet terén elért eredményeket. Tanulmányokat olvashatunk a romániai magyarság néprajzáról, sajtóéletéről, irodalmáról, folklórjáról, a nyelvtudományi kutatásokról. Ezek közül több dolgozat forrásanyagot is jelenthet az ezután megjelenő munkák számára.

Örömmel vesszük, hogy a kiadványban helyet kapott egy hat oldalra terjedő ismertetés a romániai magyar egyházakról is. A kötet végén néhai Mikó Imrének, egyházunk volt főgondnokának 1976. évből származó interjúszorozatát találjuk. A négy romániai magyar anyanyelvű egyház öt püspökével: Márton Áron római katolikus, D. Nagy Gyula és Dr. Papp László református, Dr. Kovács Lajos unitárius és Szedressy Pál evangélikus püspökökkel készített interjúkból vázlatosan ugyan, de képet kapunk a bemutatott egyházak szervezeti felépítéséről, lélekszámáról, az egyházközségek, lelkészek, templomok számáról, az egyházi kiadványokról az egyházunk főpásztorával, dr. Kovács Lajos püspökkel készített interjúból idézzük: „Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a Vallásügyi Hivatal minden támogatást megad egyházunk működéséhez. Hetvenezer nyilvántartott hívünk látogatja rendszeresen százharminc templomunkat, ahol százhusz lelkész hirdeti az evangéliumot, jórészt a székelyek lakta megyékben. Fizetésük mintegy felét — akár csak a többi felekezetek lelkészei — az államtól kapják, központi irodánkat és közös teológiánkat az állam tartja fenn. A magunk erejéből

'adtuk ki káténkat, énekeskönyvünket, falinaptárunkat, s adjuk ki a 82. évfolyamában járó Keresztény Magvetőt."

Általában véve megállapíthatjuk, hogy a kötet elérte célját, bemutatva a romániai magyar nemzetiség sokoldalú teljesítményeit, a román néppel és a többi együttlakó nemzetiségekkel közösen végzett társadalomépítő munkáját.

A. GY.

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România

Anul 87

Nr. 3.
Cluj-Napoca

1981

CUPRINSUL

Salutăm ziua de 23 August 147

STUDII

D. Dr. János Erdő: Invățăminte directoare 149
Dezső Szabó: Construirea bisericilor în Biserica Unităriană în
timpul celor 30 de ani după edictul toleranței 157

LUCRĂRI OMILETICE

Áron Török: „Aduceți-vă, dar aminte...” 178
János Huszti: Împreună cu Iisus 180
Ferenc Szász: Bolnavii au nevoie de medic 183
István Kovács: Omul este măsurat de fapta lui 187

VIAȚA BISERICESCĂ ȘI ȘTIRI 189

RECENZII 192

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P.S.S. dr. Lajos Kovács, membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), Ferenc Sebe și György Andrási.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. Romania

Volume 87

1981
Cluj-Napoca

Number 3

CONTENTS

The 23-rd of August 147

STUDIES

Directing Lessons, J. Erdő 149
Church constructions in the Unitarian Church after the Toleration
Act, D. Szabó 157

SERMONS

“Remember the days gone by”, Á. Török 178
In company with Jesus, J. Huszti 180
“It is not the healthy that need a doctor, but the sick”, F. Szász . 183
Each tree is known by its own fruit, I. Kovács 187
CHURCH LIFE — NEWS 189
BOOK REVIEW. 192

Redacție — Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9. R. S. Romania, Tel.: 146 09

I. P. Cluj, Municipiul Cluj-Napoca, 3021/1982.

